

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Primož Pirc

**SLOVENSKO IN ITALIJANSKO ODPORNIŠKO GIBANJE –
STRUKTURNA PRIMERJAVA**

Diplomsko delo

Ljubljana 2008

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Primož Pirc

Mentor: doc. dr. Damijan Guštin

**SLOVENSKO IN ITALIJANSKO ODPORNIŠKO GIBANJE –
STRUKTURNA PRIMERJAVA**

Diplomsko delo

Ljubljana 2008

SLOVENSKO IN ITALIJANSKO ODPORNIŠKO GIBANJE – STRUKTURNA PRIMERJAVA

Odporniški gibanji v Sloveniji in Italiji, katerih strukture primerja naloga, sta nastali v različnih okoliščinah; tako časovno (1941 oz. 1943) kot glede na položaj, v katerem sta se državi nahajali. Obe sta razvili politične strukture in oborožene enote. Politične strukture so bile odvisne od moči sodelujočih skupin. V slovenskem primeru je bilo to povezovanje koalicijsko (OF SN; taktična povezava komunistične levice, KPS, s sredinskimi in meščanskimi skupinami), vendar se je razvilo v drugem delu vojne v izrazito komunistično smer. Nasprotno od slovenskega je bilo italijansko odporništvo oblikovano na podlagi dosledne koalicijske povezave petih levo in sredinsko usmerjenih političnih strank združenih v odporu, ki so poleg tega razvijale svoje lastne politične strukture. Obe odporniški gibanji sta tvorili oborožene enote. Najvišji slovenski vojaški vodstveni organ je bil Glavni štab narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije, ki je preko korpusnih in conskih poveljstev vodil pet divizij in nekatere samostojne brigade, odrede in bataljone. Razvil pa je tudi vrsto služb in oddelkov. V Italiji so imele stranke svoje vojaške enote. Komunisti so imeli garibaldinske brigade, socialisti mateotijevce, krščanski demokrati brigade »Fiamme Verdi« in »Brigate del popolo«, Akcijska stranka je imela enote Giustizia e Libertà, republikanci brigade Mazzini nastajale pa so tudi neodvisne partizanske enote. V začetku leta 1944 je prevzel vodenje odpora na severu Italije Narodnoosvobodilni odbor za Severno Italijo (CLNAI), ki je ustanovil tudi skupen vojaški organ.

Ključne besede: odporniško gibanje, formacija, partizan.

SLOVENE AND ITALIAN RESISTANCE – STRUCTURAL COMPARISON

This thesis deals with the comparison of the structure of the Slovenian and the Italian Resistance, which started under different circumstances regarding time (1941 or 1943) and situation of the two countries. Both have developed political structures and armed units. The political structures depended upon the powers of cooperative groups. In Slovenia this connection was coalitional (*OF SN* – Liberation Front of Slovenian Nation; a tactical connection of the communist left (*KPS* – Communist Party of Slovenia) with the centrists and groups of middle class), but in the second part of the war the communist part overcame other groups. The Italian Resistance, on the contrary, was formed on the basis of a consistent coalitional connection between five political groups of leftists and centrists united in the Resistance, who were also developing proper political structures. Both Resistance groups formed the armed units. The Slovenian highest military commanding body was the *Glavni štab narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije* (General Headquarters of the Liberation Front and Partisan Detachments of Slovenia), which lead five divisions and several independent brigades, detachments and battalions through corps and zonal commands. It developed also a number of services and departments. In Italy the parties had their own military units. The Communists had the Garibaldi Brigades, the Socialists had Matteotti brigades, the Christian Democratic Party had “Fiamme Verdi” and “Brigate del Popolo” brigades, the Action Party had “Giustizia e Libertà” units and the Republicans had “Mazzini” brigades. At the same time the independent partisan units were also establishing. At the beginning of 1944 The North Italian Committee for National Liberation (CLNAI) who also established a combined military body took over the leadership of the resistance in the northern Italy.

Key words: Resistance, formation, partisan.

KAZALO

1. UVOD	6
2. METODOLOŠKO-HIPOTETIČNI DEL	8
2.1 OPREDELITEV PREDMETA PREUČEVANJA	8
2.2 CILJI PREUČEVANJA	8
2.3 UPORABLJENA METODOLOGIJA	9
2.4 HIPOTEZA	9
2.5 OPREDELITEV TEMELJNIH POJMOV	9
2.6 SEZNAM KRATIC	11
3. ODPORNIŠTVO V SLOVENIJI	12
4. ODPORNIŠTVO V ITALIJI	16
4.1 NARODNOOSVOBODILNI ODBOR (CLN)	18
4.2 CENTRALNI NARODNOOSVOBODILNI ODBOR (CCLN)	19
4.3 NARODNOOSVOBODILNI ODBOR ZA SEVERNO ITALIJO (CLNAI)	20
5. RAZVOJ IN STRUKTURA VOJAŠKEGA VODSTVA V SLOVENIJI	22
6. RAZVOJ IN STRUKTURA ENOTNEGA VOJAŠKEGA POVELJSTVA V ITALIJI	28
7. ORGANIZACIJA SLOVENSКИH PARTIZANSКИH ENOT	33
7.1 VOJAŠKO ŠOLSTVO	35
7.2 RODOVI IN SLUŽBE NOV IN POS	37
7.2.1 Pehotne enote in enote pri višjih štabih	37
7.2.2 Topništvo	38
7.2.3 Oklepne enote	40
7.2.4 Inženirske enote	41
7.2.5 Zveze in enote za zvezo	43
7.2.6 Obveščevalna služba NOV in POS	45
7.2.7 Saniteta v NOV in POS	47

7.2.8 Veterinarska služba	49
8. ORGANIZACIJA ITALIJANSKIH PARTIZANSKIH ENOT	50
8.1 NEODVISNE PARTIZANSKE FORMACIJE	52
8.2 FORMACIJE POLITIČNIH STRANK	52
8.2.1 Enote Giustizia e Libertà.....	53
8.2.2 Enote Garibaldi.....	54
9. SESTAVA SLOVENSКИH PARTIZANSKIH ENOT	59
10. SESTAVA ITALIJANSKIH PARTIZANSKIH ENOT	63
11. VERIFIKACIJA HIPOTEZE IN ZAKLJUČEK	68
12. VIRI.....	71

KAZALO TABEL

Tabela 3.1: Sestava organizacije OF slovenskega naroda	15
Tabela 5.1: Narodnoosvobodilna vojska in partizanski odredi Slovenije.....	26
Tabela 5.2: Narodnoosvobodilna vojska in partizanski odredi Slovenije.....	26
Tabela 5.3: Narodnoosvobodilna vojska in partizanski odredi Slovenije.....	27
Tabela 10.1: Organizacija italijanskega odpornišтва	67

1. UVOD

Leta 1918 je bila ustanovljena Država SHS, v kateri so bili Slovenci prvič neposredni konstruktivni subjekt. Ta država pa ni bila mednarodno priznana in ni obvladovala svojega ozemlja. Čez mesec dni je prišlo do združitve Države SHS s kraljevino Srbijo in Črno goro v Kraljevino SHS (ime Kraljevina Jugoslavija so uvedli po 3. oktobru 1929). V novi državi so se kmalu pokazala nacionalna in socialna nasprotja. Centralistična parlamentarna monarhija je že s prvo ustavo pokazala srbsko prevlado in neenakopravnost ostalih narodov. V Sloveniji so množice zahtevale več svoboščin in reševanje socialnih vprašanj. Nova meščanska oblast pa je tudi z uporabo vojske preprečevala revolucionarne pojave. Kljub takšnim razmeram, ki so se po kraljevi diktaturi še poslabšale, so Slovenci gospodarsko in kulturno napredovali ter postali industrijsko najbolj razvit del kraljevine. Znotraj treh političnih taborov je prihajalo do novih cepitev in tudi do novih strank. Meščanske stranke so izgubljale na pomenu, krepila se je levica. Začeli so se poskusi povezovanja na protifašistični osnovi (Klanjšček in drugi 1976: 7–30).

Italija je bila po prvi svetovni vojni finančno in gospodarsko izčrpana. Razlike med bogatimi in revnimi so bile vse večje, cene in življenjski stroški so naraščali. Vrstile so se stavke nezadovoljnih delavcev, ki so se jim pridružili kmetje in poljedelski delavci. Javnost je vso odgovornost pripisovala vladi. Nastalo situacijo je izkoristil fašizem in začel svoj pohod na oblast. S fašizmom je bila ukinjena svoboda tiska in javnih shodov, prepovedano pa je bilo tudi stavkati in zapirati podjetja. Prepovedali so opozicijske stranke in ustanovljena je bila tajna policija, ki je izvajala notranje represalije in nadzorovala antifašiste. Številni antifašisti so odšli v izgnanstvo in tam ustanovili svojo antifašistično organizacijo. V Italiji se je večina liberalcev in katoliških antifašistov zavzela za pasiven odpor. Nasprotno od njih pa so komunisti ostali aktivni (glej Rochat 1972: 2–7).

Druga svetovna vojna je prinesla velikansko uničenje človeških življenj in materialnih dobrin. Trpljenje je povzročala tako vojakom na frontah, kakor tudi civilnemu prebivalstvu. Celotni narodi so bili obsojeni na sistematično uničenje. Zato se je med drugo svetovno vojno vzbudila želja po samoobrambi in kljubovanju pri mnogih okupiranih narodih. V različnih okupiranih deželah od Evrope do Azije so se pojavila odporniška gibanja. S svojimi akcijami so pripomogla k zmagi zavezniških sil, ponekod pa so prerasla v močne osvobodilne armade.

Odporniška gibanja so nase vezala številne enote okupatorjev in jim prizadejala precejšnje izgube. Preprečevali so izkoriščanje dežel, onesposabljali prometnice in izvajali obveščevalno dejavnost. Odporniška gibanja so delovala z namenom izгона okupatorja in osvoboditve domovine. Praviloma so pričela s takojšnjim delovanjem proti okupatorju in kolaboracionistom, nekatera gibanja ali stranke pa so zagovarjale taktiko priprav in čakanja na ugoden trenutek. Za predvojno obnovo političnih razmer so se zavzemala redka odporniška gibanja, večina je bila za manjše ali večje socialne in politične spremembe. Tista, ki so jih vodili komunisti, pa so delovala za revolucionarne spremembe (Enciklopedija Slovenije, knjiga 8 1994: 90).

Odporniška gibanja so glede na posebnost okolja, v katerem so nastajala, in raznolikost narodov, ki so tam živeli, dobivala specifične oblike. Medsebojno jih je mogoče primerjati po različnih elementih kot so: razmere in oblike bojevanja, cilji, taktika in organizacija upora. V svoji diplomski nalogi bom primerjal organizacijsko strukturo vojaškega in političnega odpora v Sloveniji in Italiji.

2. METODOLOŠKO-HIPOTETIČNI DEL

2.1 Opredelitev predmeta preučevanja

Predmet preučevanja bo v diplomskem delu organizacijska in politično-ideološka struktura slovenskega in italijanskega odporniškega gibanja. Geografsko gledano bom preučeval celotno slovensko ozemlje in severni del italijanskega etničnega ozemlja. Časovno bo jedro naloge v Sloveniji zajemalo obdobje od aprila 1941, v Italiji pa od septembra 1943 do osvoboditve. Analiziral bom politično in vojaško strukturo odpora v Sloveniji in Italiji.

2.2 Cilji preučevanja

Cilj diplomskega dela je prikazati kako je bilo organizirano osvobodilno gibanje v Sloveniji in Italiji med drugo svetovno vojno.

Najprej bom predstavil sestavo političnega dela odpora v obeh državah. V nadaljevanju se bom posvetil razvoju in strukturi vojaškega vodstva v Sloveniji ter razvoju in strukturi enotnega poveljstva v Italiji. Zanimalo me bo, kako so bile organizirane partizanske enote, na kakšne probleme so naleteli pri svoji organizaciji in kako so se razvijale do konca vojne. V zadnjem delu pa bom raziskal tudi sestavo enot na obeh straneh.

Poskušal bom strniti ugotovitve vseh analiz in preučevanj ter ugotoviti, ali lahko hipotezo potrdim oziroma zavrnem.

2.3 Uporabljena metodologija

V diplomskem delu sem opravil primerjalno analizo. Uporabil sem metodo analize primarnih in sekundarnih virov, deskriptivno metodo in primerjalno metodo.

- Z metodo analize primarnih (dokumenti in poročila) in sekundarnih (knjige in publikacije) virov sem preučil in interpretiral zbrane pisne vire.
- S pomočjo deskriptivne metode sem definiral temeljne pojme, ki so potrebni za lažje razumevanje naloge. Uporabil pa sem jo tudi v vseh poglavjih vsebinskega dela diplome, kjer sem opisal sestavo različnih organizacij in enot.
- Primerjalno metodo sem uporabil, ko sem po različnih dejavnikih primerjal slovensko in italijansko odporniško gibanje.

2.4 Hipoteza

Hipoteza te diplomske naloge se glasi:

Odporniški gibanji Slovenije in Italije sta kljub svoji različni politični in vojaški organiziranosti razvili polno politično in vojaško strukturo.

- Politične in vojaške organizacije so bile pri obeh odporniških gibanjih različne.
- Različna organizacijska oblika je bila v posameznem odporniškem gibanju ustrezna in potrebna.

2.5 Opredelitev temeljnih pojmov

Formacija: V Slovarju slovenskega knjižnega jezika (SSKJ 2005: 220) najdemo pod geslom formacija naslednjo razlago: »skupina ljudi z določeno razvrstitvijo, razporeditvijo in določenimi nalogami«. V vojaški terminologiji je to sestava vojaške organizacije, kjer ima vsaka enota, kakor tudi vojska v celoti določeno moč in sestavo.

V širšem smislu je formacija delitev oboroženih sil na zvrsti, rodove, službe, enote in ustanove, v ožjem smislu pa usklajevanje kvantitativnih in kvalitativnih razmerij človeškega

in materialnega faktorja v določenih organizacijskih strukturah (enote, ustanove, institucije), zaradi doseganja zelene bojne moči, učinkovite uporabe v boju, lažjega poveljevanja in usposabljanja. V praksi se največkrat uporabljata dve vrsti formacij: po strukturi, to je osebna in materialna, in po namenu, to je vojna in mirnodobna (Vojna enciklopedija, knjiga 3 1972: 8).

Partizan: V srednjem veku je ta izraz pomenil vojaka najemnika, v 18. stoletju je bil to prostovoljec v neregularnem oddelku, ki je napadal nasprotnika v njegovem zaledju. Med drugo svetovno vojno je bil to borec v oddelku civilnega prebivalstva na ozemlju, ki ga je zasedla tuja vojska (Enciklopedija Slovenije 1994: 247).

Kjer so prevzeli rusko poimenovanje, so borce imenovali partizani, v Franciji pa so jih imenovali maquis, po sredozemski gošči, v kateri so se skrivali. Partizani so se proti okupatorju borili z enim samim ciljem, da mu povzročijo čim večje človeške in materialne izgube. Sovražnika so napadali tam, kjer so lahko zmagali s čim manjšimi lastnimi izgubami. V mestih so delovali v manjših ali večjih skupinah, v gozdovih in na podeželju pa so nastopali v obliki vojaških enot. Partizani so se primarno oskrbovali pri prebivalstvu, proti koncu vojne pa so dobivali tudi zavezniško pomoč. Partizanske enote so se popolnjevale s prostovoljci (Švajncer 1996: 252–254).

2.6 Seznam kratic

CCLN – Comitato centrale di liberazione nazionale – Centralni Narodnoosvobodilni odbor
CLN – Comitato di Liberazione Nazionale – Narodnoosvobodilni odbor
CLNAI – Comitato di Liberazione dell'Alta Italia – Narodnoosvobodilni odbor za Severno Italijo
CVL – Corpo Volontari della Libertà – Odred borcev prostovoljcev za svobodo
DC – Democrazia Cristiana – Krščanska demokracija
GAP – Gruppo di Azione Patriottica – Domoljubna akcijska skupina
GL – Giustizia e Libertà – Pravica in svoboda
GOC – Glavni obveščevalni center
GOC GP – Glavni obveščevalni center
GŠ NOV in POS – Glavni štab Narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije
IOOF – Izvršni odbor Osvobodilne fronte
KPJ – Komunistična partija Jugoslavije
KPS – Komunistična partija Slovenije
NOB – narodnoosvobodilni boj
NOV – narodnoosvobodilna vojska
NOVGRAD – Narodnoosvobodilna gradnja
OF – Osvobodilna fronta
OZNA – Oddelek za zaščito naroda
PCI – Partito Comunista Italiano – Italijanska komunistična partija
Pd'A – Partito d'Azione – Akcijska stranka
PLI – Partito liberale Italiano – Italijanska liberalna stranka
PSI – Partito Socialista Italiano – Italijanska socialistična stranka
PSIUP – Partito Socialista Italiano di Unità Proletaria – Italijanska socialistična stranka proletarske enotnosti
SAP – Squadre d'Azione Patriottica – Skupine za domoljubne akcije
SCVPB – Slovenska centralna vojna partizanska bolnišnica
SNOO – Slovenski narodnoosvobodilni odbor
TV – Terenski vod
VDV – Vojska državne varnosti
VOS OF – Varnostno obveščevalna služba OF

3. ODPORNIŠTVO V SLOVENIJI

Na pobudo centralnega komiteja KPS so 26. aprila 1941 v Ljubljani ustanovili **Osvobodilno fronto slovenskega naroda (OF)**. Sestanka so se udeležili predstavniki komunistov (KPS), krščanskih socialistov, demokratičnega krila Sokolov in naprednih kulturnih delavcev. To so bile ustanovne skupine (Ferenc 1987: 8).

Po ustanovnem sestanku so člani KPS in aktivisti ostalih ustanovnih skupin začeli z zbiranjem pristašev fronte, organiziranjem sestankov in konferenc ter razvijanjem osvobodilne organizacije po Sloveniji.

»Edina slovenska politična stranka, ki je ohranila svojo organizacijsko mrežo, akcijsko sposobnost in politično jasnost in ki je bila dejansko pripravljena na boj v novih okupacijskih razmerah, je bila Komunistična partija. Njeno članstvo, ki je bilo že prej organizirano po tri do pet članov v celice, ki so jih vodili rajonski in okrožni komiteji, je imelo trdno notranjo disciplino, temelječo na delavski razredni zavesti, visoki idejnosti in marksističnih spoznanjih« (Klanjšček 1989: 32).

KPS je delovala v Jugoslovanskem delu etničnega ozemlja. V Slovenskem primorju in avstrijskem delu slovenske Koroške tedaj KPS še ni imela svojih organizacij in vodstev. »Največ njenih članov je bilo v gospodarskih središčih, medtem ko so bile v bolj oddaljenih podeželskih območjih, ki so bolj ustrezala partizanskemu vojskovanju, organizacije maloštevilne ali pa jih sploh ni bilo. Organizacije partije je vodil Centralni komite, ki je imel ožji politični biro (politbiro). Centralni komite je pogosto pošiljal na teren svoje inštruktorje, da pomagajo organizacijam ali pa oblikujejo nove celice in komiteje« (Klanjšček 1989: 32).

Centralni komite KPS in okrožni komiteji so imeli že pred vojno organizirane tudi vojaške komisije. Njihova naloga je bila delovati v vojski, vodenje boja proti fašistični vojni, proti peti koloni in preučevanje vojaških vprašanj. Vojaško komisijo je centralni komite aprila 1941 reorganiziral in razširil. Kasneje so se vojaške komisije preimenovala v vojaške komiteje. Vojaški komiteji so bili prisotni v okrožnih in rajonskih komitejih KPS, ponekod pa so bili prisotni le vojaški referenti. Vojaški komite so ponavadi sestavljali trije člani, eden od njih je

bil član partijskega komiteja, druga dva pa iz vrst vojaško izobraženih članov partije (Klanjšček in drugi 1976: 85–86).

Naloga vojaških komitejev in referentov je bila zbiranje, popis in skrivanje orožja, streliva in vojaške opreme, presojali so, kdo je primeren za odhod v partizanske oddelke, presojali so, kateri predeli ustrezajo bodočim partizanskim položajem ali taborom, organizirali so skupine, ki so se urile v ravnanju z orožjem in pridobivale potrebno znanje iz prve pomoči. »Do srede junija je bila že pripravljena široka organizacija bojnih skupin in zaupnikov, na nemškem zasedenem ozemlju pa so že nastale prve bojne skupine oboroženih ilegalcev, ki so se skrivali pred okupatorjevimi oblastmi« (Klanjšček 1989: 38–39).

Katoliška skupina v OF, imenovana tudi krščanskosocialistična, pa ni bila tako homogena. Sestavljena je bila iz treh delov. Prvi del je sestavljalo religiozno slovensko delavstvo, organizirano v Jugoslovanski strokovni zvezi (JSZ). Drugi je bil krog katoliških intelektualcev pri reviji Dejanje. Tretji del pa je predstavljala študentska mladina iz katoliškega študentskega društva Zarja na Ljubljanski univerzi. Največji prispevek v OF je dala delavska skupina iz JSZ, ki je ostala zvesta revolucionarni enotnosti do konca vojne. Svoj delež so prispevali tudi krščanski socialisti – intelektualci, ki so »olajšali prehod znatnega dela katoliške inteligence in z njim vred tudi dela kmečkih množic na pozicije narodnoosvobodilne borbe, ali pa jih začasno nevtralizirali.« Pred vojno je imela svojo organizacijsko mrežo samo JSZ. Vendar je bila po okupaciji ta zelo okrnjena, ker je imela JSZ največ privrženecv med delavci na nemškem zasedbenem ozemlju, tam pa je bilo delovanje JSZ otežkočeno (Mikuž 1960: 104–138).

Sokolsko skupino v OF so sestavljali člani, ki so se upirali centralistični in unitaristični usmeritvi državne organizacije Sokol Kraljevine Jugoslavije. Zavzemali so se za samobitnost in suverenost slovenskega naroda. Pomembno jim je bilo uveljavljanje OF kot celote in niso pretirano poudarjali skupinskih posebnosti. Skupina Sokol je bila bolj homogena in enotna kot krščanski socialisti, so pa bili manj idejno izoblikovani in niso imeli svojega posebnega koncepta družbene preobrazbe (Slovenska novejša zgodovina 1848–1992 2005: 611).

Slovenski komunisti so se zavedali tudi pomena kulture, zato je prišlo do ideje o kulturni skupini, kot eni od temeljnih skupin. Kulturniška skupina se je razlikovala od vseh ustanovnih skupin. Izjemoma je imela predstavnika v izvršnem odboru, v ostalih odborih OF pa ni imela

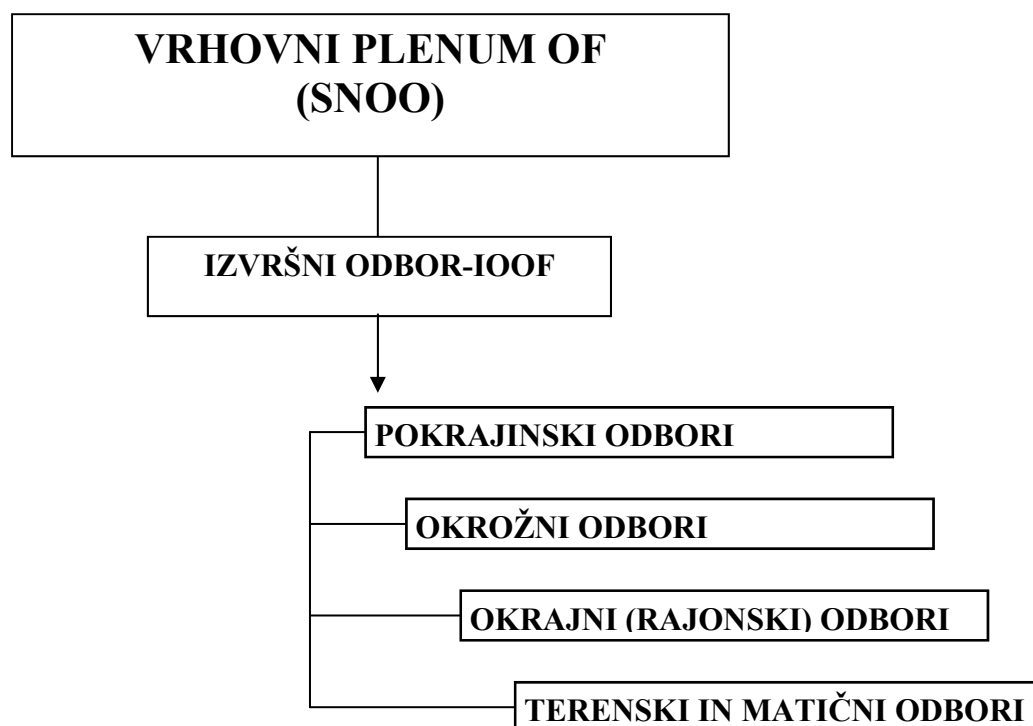
predstavnikov. Večjo vlogo je odigrala le v obdobju nastajanja OF, kasneje pa se je ta vloga manjšala (Slovenska novejša zgodovina 1848–1992 2005: 611).

Poleg že omenjenih ustanovnih skupin so se v naslednjih mesecih v OF vključile še naslednje skupine: Zveza kmečkih fantov in deklet, Kmečko delavska stranka, Stara pravda, socialdemokratski strokovni (amsterdamski) sindikati, socialisti, ministrska skupina, »stara Slovenska ljudska stranka«, skupina aktivnih oficirjev bivše Jugoslovanske vojske, skupina prostovoljcev ob aprilskem fašističnem napadu na Jugoslavijo, skupina štajerskih beguncev, skupina slovenskih dobrovoljcev na strani antante iz prve svetovne vojne, Samostojna demokratska stranka ter še vrsta drugih kulturnih, športnih, ženskih in poklicnih organizacij in društev (Klanjšček in drugi 1976: 167).

Vrhovni plenum Osvobodilne fronte so sestavljali predstavniki vseh skupin. Izvršni organ vrhovnega plenuma OF je bil izvršni odbor OF (pred tem se je imenoval delovni odbor), katerega so sestavljali le predstavniki štirih ustanovnih skupin OF. Slovenci so se v Osvobodilno fronto vključevali na dva načina, in sicer preko že omenjenih skupin ali pa neposredno. Večina se jih je vključila neposredno, saj je za vključitev zadostovala pripravljenost za boj proti okupatorju. Organizacijsko mrežo Osvobodilne fronte na terenu so sestavljali odbori. Pri izgradnji svoje organizacijske mreže se OF ni ozirala na okupatorjevo upravno teritorialno razdelitev zasedenih slovenskih pokrajin. Delovala pa je tudi prek meja, ki so bile postavljene pred vojno. Organizacijska mreža Osvobodilne fronte je bila vedno enovita, čeprav so se območja odborov nenehno spreminjala. Kot temeljne oblike so delovali terenski in matični odbori, nad njimi pa so bili rajonski (okrajni), okrožni in pokrajinski odbori. Terenski odbori so nastajali brez vnaprej predvidene organizacijske sheme, ostalim odborom pa so organizacijsko shemo določali višji odbori. Tako so okrožni odbori določali organizacijsko shemo rajonskim odborom, pokrajinski ali izvršni odbor jo je določal okrožnim, ter izvršni odbor pokrajinskim. Isto je veljalo za članstvo, pri katerem so višji odbori imenovali člane nižjih odborov. Izjema so bili terenski odbori, ki so nastajali brez posebnih imenovanj. Število članov je bilo zelo različno in se je gibalo od tri do petnajst ali več. Vodili so jih sekretarji, kasneje pa predsedniki (Ferenc 1987: 14–16).

Organizacijska sestava se je nenehno spreminjala. Posamezni odbori so včasih prenehali delovati, a so se znova oblikovali, ko so se razmere izboljšale.

Tabela 3.1: Sestava organizacije OF slovenskega naroda

V Ljubljanski pokrajini je bilo leta 1943 devet okrožij OF. V mestu Ljubljana je število terenskih odborov stalno nihalo. Leta 1942 jih je bilo 328, na začetku zime 1942/1943 pa se je število zmanjšalo na 141. Konec leta 1943 se je število terenskih odborov znova povzpelo na 237. Na Štajerskem je bilo v tem času sedem okrožij, na Gorenjskem pa štiri. Spomladi 1943 je na Primorskem delovalo dvanajst okrožnih odborov in bilo prav toliko okrožij. Tudi na Koroškem so delovali odbori OF, ki so bili vezani na Gorenjske odbore (Klanjšček in drugi 1976: 447).

Vrhovni plenum OF se je tretjič sestal 16. septembra 1941 v Ljubljani. Ob tej priliki je sprejel sklep, da se plenum, glede na doseženo moč osvobodilnega gibanja in uspehe ljudske vstaje, razglasi za **Slovenski narodnoosvobodilni odbor (SNOO)**, najvišji organ t.i. ljudske oblasti. Sklenil je, da »za časa osvobodilne borbe edini predstavlja, zastopa, organizira in vodi slovenski narod na vsem njegovem ozemlju«. Za škodljivo so razglasili vsako organiziranje zunaj Osvobodilne fronte. Sklenil je tudi, da bo ohranjal stalno zvezo s predstavniki drugih narodov Jugoslavije. SNOO je sprejel tudi štiri odloke, ki so bili prvi odloki ljudske oblasti na Slovenskem. Prvi odlok je govoril o vključitvi slovenskih partizanskih čet v narodnoosvobodilne partizanske odrede Jugoslavije, drugi odlok je ščitil slovenski narod in njegovo gibanje za osvoboditev in združitvev, tretji je bil odlok o narodnem davku, četrti pa odlok o razpisu posojila svobode (Ferenc 1987: 20–38).

4. ODPORNIŠTVO V ITALIJI

Da je prišlo do ponovnega združevanja italijanske antifašistične opozicije doma in v tujini, je pripomoglo nasprotovanje Hitlerju in kasneje tudi Mussoliniju. »Prva zahteva po enotnosti se je pojavila ob vstopu Italije v vojno, ko so predstavniki skrajnih ideoloških stališč v antifašističnem taboru nastopili v skupnem pozivu za rešitev domovine.« (Battaglia 1971: 21–22).

Kasneje so v Franciji antifašisti iskali primerno rešitev in po diskusiji so v Toulousu podpisali poseben razglas. »S toulouško izjavo je bila dana osnova za sodelovanje pri iskanju nove enotnosti, ki je kasneje postala značilna za vse odporniško gibanje. To je prvi dokument o enotnosti v preporodu.« Izjavo so podpisali zastopniki komunistične in socialistične stranke ter skupine *Giustizia e Libertà* (GL, Pravica in svoboda). Zavezništvo se je razširilo daleč navzven prek levičarskih krogov, ki so odigrali glavno vlogo pri tem sporazumu. Med drugim je v izjavi pisalo. »V tej borbeni zvezi sodelujoči antifašisti so pripravljene skleniti zavezništvo z vsemi socialnimi, političnimi in verskimi gibanji, ki iz kakršnegakoli razloga želijo preprečiti nadaljevanje vojne, v katero nas je pahnil fašizem v interesu Hitlerja in mussolinijevske plutokracije.« (Battaglia 1971: 21–26)

To je bil šele začetek, za uresničitev enotnosti je bil potreben še dolgotrajni razvoj. Bistveno pa je bilo to, da so spet oživele stare antifašistične struje, istočasno pa so se pojavljale tudi nove.

Organe političnega odpora so tvorile antifašistične stranke s svojo notranjo ureditvijo, s svojimi propagandnimi inštrumenti, ideološkimi razlagami, z vplivanjem na različne razrede in stanove, na različne organe javne uprave in socialne institucije. Te antifašistične stranke so bile predvsem tiste iz opozicije leta 1924. To so bile: Socialistična stranka, Krščansko demokratska stranka, Liberalna stranka, Komunistična partija, Akcijska stranka, stranka delovne demokracije, italijanska republikanska stranka, socialistično-internacionalistična stranka, svobodomiseln anarhistična stranka in italijanska reformistična stranka (Bendiscioli 1974: 21–22).

Najboljše organizirana in najbolj številčna antifašistična stranka v Italiji je bila Komunistična stranka (PCI). Podpirala jo je Komunistična Internacionala iz Moskve. Kljub represalijam policije in fašističnih sodišč ji je uspelo ohraniti svojo organizacijo v obliki celic. Največ podpore so imeli v tovarnah med delavskimi sloji ter v javnih službah. Kasneje se je članstvo stranke razširilo tudi med kulturnike in med uradništvo.

Duhovno in organizacijsko ji je sledila Akcijska stranka (Pd'A). Tudi to stranko je preganjala fašistična policija, aktivni pa niso bili samo v Italiji, ampak tudi v tujini. Največ privržencev so imeli med študenti in njihovimi učitelji. Stranka je izhajala iz povezave med skupinami Giustizia e Libertà (GL, Pravica in svoboda) ter skupinami napredne demokracije in liberalnimi socialisti.

Tretja stranka, ki je predstavljala levo krilo, je bila Socialistična stranka (PSI). Konec leta 1944 pa se je preimenovala v Italijansko socialistično stranko proletarske enotnosti (PSIUP). Izhajala je iz združevanja demokratičnega socializma z elementi socialnega maksimalizma. Tudi ta stranka je imela podporo med delavstvom. Leta 1943 je imela šibko in neenakomerno organizacijsko strukturo. Podporo pa so ji nudili tudi uradniki, intelektualci in starejši delavci. Tudi krščansko demokratična stranka (D.C.) je bila pod fašizmom preganjana. Svojo podporo je iskala predvsem v katoliških združenjih. Zavzemala se je za politiko čakanja in vsaj v začetku ni bila vojaško aktivna. Po vojni je bila ob komunistični stranki ena od največjih političnih strank na povojnih volitvah.

Še manjšo in manj razvejano organizacijo je imela Liberalna stranka (P.L.I.). So pa bila njena jedra zelo aktivna, posebno tista iz vrst intelektualcev. V tej stranki so bili še združeni zmerni liberalci ter nekateri demokrati (Bendiscioli 1974: 22–28).

Da bi te politične stranke delovale enotno in si pridobile ugled, so začele ustanavljati skupne organe. Kot prvi tak organ je od začetka februarja 1943 obstajal **Opozicijski odbor**. Bil je ilegalno ustanovljen v Rimu na pobudo Ivanoe Bonomija in secesijskih strank iz leta 1924. Po 25. juliju so bile ustanovljene v Rimu in ostalih večjih mestih **Zveze odborov antifašističnih strank** z namenom, da bi zagotovili določeno koordinacijo tudi na periferiji, kjer so opravljale politične aktivnosti lokalne opozicijske skupine. In kot bomo videli v nadaljevanju, so se po 8. septembru začele ustanavljati **Narodnoosvobodilne fronte** ali **Narodnoosvobodilni odbori/CLN** (prevladalo je drugo poimenovanje) po zgledu tistega iz prestolnice in ostalih večjih mest (Bendiscioli 1974: 30).

4.1 NARODNOOSVOBODILNI ODBOR (CLN)

Nemška okupacija in posledično preporod fašizma sta zahtevala odgovor tako na političnem kot na vojaškem področju. Praznina, ki je nastala, ko je kralj zbežal, je predstavljala izredno priložnost za antifašistične stranke, katere niso izpustile. Borba, h kateri so pozivali, je bila borba proti preteklosti in borba proti fašizmu (Peli 2004: 39).

Devetega septembra je bil Rim že pod nemško zasedbo, vojaška obramba Rima pa je bila onemogočena. Medtem ko se je ameriška vojska pripravljala na izkrcanje blizu Salerno, britanska pa pri Tarantu, so se v Rimu pod predsednikovanjem Ivaone Bonomija zbrali: Alessandro Casati (Liberalna stranka), Alcide de Gasperi (Krščanski demokrati), Pietro Nenni in Giuseppe Romita (Socialistična stranka), Meuccio Ruini (Delavska demokracija), Mauro Scoccimarro in Giorgio Amendola (Komunistična stranka) in Ugo La Malfa in Sergio Fenoaltea (Akcijska stranka). Po končanem srečanju so izglasovali resolucijo, ki je med drugim potrdila naslednje: »V času, ko skuša nacizem vzpostaviti v Rimu in Italiji svojega fašističnega zaveznika, se protifašistične stranke združijo v Narodnoosvobodilni odbor (CLN)« (Dizionario della Resistenza II, 2001: 186).

Takrat se je Opozicijski nacionalni odbor preimenoval v CLN, Comitato di liberazione nazionale (Narodnoosvobodilni odbor). Narodnoosvobodilni odbor je pozval »vse Italijane k borbi in uporu ter ponovnemu izbojevanju mesta, ki si ga Italija zasluži med svobodnimi narodi« (Bonomi 1947: 100). Tako je bilo rojeno »politično vodstvo« odpora.

CLN-je lahko geografsko razdelimo na:

- a) CLN Južnega kraljestva,
- b) CCLN iz Rima (Centralni Narodnoosvobodilni odbor),
- c) Centralno-severni CLN (kasneje CLNAI).

CLN-ji iz Južnega kraljestva so imeli skupno to, da so nastali po zavezniškem zavzetju juga in ne med osvoboditvijo. Bili so skoraj brez ljudske podpore, ko pa je prišlo do spontanega upora ljudi proti nacistični krutosti, niso znali izkoristiti situacije za trajnejši odpor. Kakorkoli že, južni CLN-ji so izražali politično kulturo z močno prisotnostjo antifašizma in povezanostjo z Odporništvom. V Rimskem CCLN-ju je bil problem ta, da je bilo politično

vodstvo ločeno od vojaškega in je bilo tako brez možnosti, kar zadeva realizacijo vojaškega posredovanja. Samo v CLN-jih v centralno-severnem delu se je izražala močna povezanost med politično in vojaško strujo odpora, zato so bila tudi njihova dejanja vedno bolj učinkovita. V tem specifičnem primeru, ne glede na politične konflikte in na razlike med političnimi strankami, so bili CLN pravi operativni centri organiziranja odpora, ki so se razprostirali po vsem teritoriju. Poleg politične akcije so pogosto preko svojih vojaških odborov koordinirali in vodili oborožen boj (Dizionario della Resistenza II, 2001: 187).

4.2 CENTRALNI NARODNOOSVOBODILNI ODBOR (CCLN)

CLN (Narodnoosvobodilni odbor) v Rimu so poimenovali »centralni« (CCLN), ker so ga priznavali kot najvišji politični organ osvobodilnega gibanja. Takoj po opustitvi možnosti, da bi ustanovili »začasno vlado«, so si zadali za nalogo organizirati in voditi odporniško gibanje na vsem zasedenem ozemlju (Enciclopedia I 1968: 599).

Političnim problemom, s katerimi se je moral spoprijeti, so se pridružili še problemi tehnične narave, predvsem problemi z vzpostavljanjem zveze med CCLN in vojaškimi enotami, ki so jih organizirale posamezne politične stranke. Ohranjati je moral tudi politično in vojaško zvezo s severom preko Apeninov. Povezava CCLN s severnim in južnim delom Italije je postajala vedno bolj nestalna. Zato je odgovornost prešla na najbolj organizirane stranke kot sta akcionistična in komunistična (Bendiscioli 1974: 60–61).

Santo Peli navaja, da je med tema dvema strankama prihajalo do trenj: »Največkrat je prihajalo do trenj med dvema strankama, ki sta neposredno angažirani za organizacijo odpora. To sta italijanska Komunistična stranka (PCI) in Akcijska stranka (Pd'A). Nasprotja so bila jasno vidna v ustanavljanju oboroženih formacij, ki so bile v prvi vrsti odvisne od PCI in Pd'A bolj kot od CLN. Sodelovanje strank v CLN-ju izraža prepričanje po nujnosti skupne politike, po drugi strani pa obstaja zahteva po avtonomiji v organiziranju oboroženega upora« (Peli 2004: 42). Toda prepričanje o skorajšnji osvoboditvi Rima ni ustvarjalo borbenega razpoloženja v mestu, razvijala pa se ni niti politično-vojaška organizacija.

4.3 NARODNOOSVOBODILNI ODBOR ZA SEVERNO ITALIJO (CLNAI)

»Prvi Narodnoosvobodilni odbor, ki je prevzel vodstvo osvobodilnega boja v eni izmed italijanskih dežel, je bil torinski. Bil pa je sploh prvi odbor s takšno funkcijo. Nastal je iz torinske Narodne fronte, ustanovljene leta 1942. Antifašizem je tu imel globoke korenine tako med delavci kot pri meščanskem prebivalstvu«. V njem je bilo več pododborov, in sicer za vojsko, finance, prehrano in propagando, nad temi pa še glavni in izvršni odbor (Battaglia 1971: 166–168).

Vendar pa je bil lombardijski CLN (Milano) v začetku leta 1944 tisti, ki je prevzel dejansko vodenje odpora na severu Italije. V Milanu je od aprila 1943 deloval Opozicijski odbor, sestavljen iz petih antifašističnih strank (PCI, PSIUP, DC, PLI, Pd'A). Takoj po ustanovitvi rimskega CLN, se je Opozicijski odbor preoblikoval v milanski CLN, ki je ustanovil dva operativna organa: odbor za finance, kateremu je bila dana naloga priskrbeti sredstva za delovanje odpora, in vojaški odbor, ki je bil zadolžen za koordinacijo vojaških aktivnosti (Dizionario della resistenza II, 2001:187–188).

Konec januarja 1944 je prišel iz Rima dopis za milanski CLN. »Rimski, t.j. centralni CLN, je v pismu milanskemu odboru izjavil, da bo zaradi skorajšnje osvoboditve Rim odrezan od severne Italije. Zato pooblašča lombardijski CLN, da kot »začasna vlada severne Italije« takoj prevzame dolžnosti. Priporočal je združitev vseh sil in preprečevanje razbijaške dejavnosti« (Battaglia 1971: 168).

Tudi formalno je CLN iz Milana 31. januarja 1944 prevzel dejansko vodenje oboroženega odpora v zasedeni Italiji pod novim imenom CLNAI / Narodnoosvobodilni odbor za severno Italijo (Bonomi 1947: 100).

CLNAI je bil sestavljen podobno kot CCLN. Imel je nestrankarskega predsednika in za razliko od CCLN, ki je imel šest strank, jih je CLNAI imel pet, brez stranke Delovna demokracija. Prve mesece njegove aktivnosti je bil zaposlen z organizacijo povezav z antifašističnimi skupinami in skupinami partizanov, vnaprej je moral pripraviti vse potrebno za varnost sestankov, zbirati finančna sredstva za plačevanje funkcionarjev in častnikov, ki so se uprli nacifašističnim ukazom in so ostali brez plač (Bendiscioli 1974: 69). Z nastankom

CLNAI se zaključi faza po 8. septembru, med katero so začeli partizani boj v gorah, ne da bi imeli za seboj politično ali vojaško organizacijo.

Od centralnega CLN v Rimu ali CLNAI iz Milana so bili organizacijsko odvisni pokrajinski CLN (toskanski, piemontski, lombardijski, ligurijski, Severna-Emilija, Tri Venecije). Le-ti so skrbeli za nemoteno organizacijo v regionalnih CLN. Na svojem teritoriju so bili regionalni CLN koordinatorji perifernim CLN (občinskim), CLN v podjetjih in stanovskim CLN (zdravniki, odvetniki, učitelji, itd.). V večjih mestih so se mestni CLN delili na CLN po mestnih četrtih (Bendiscioli 1974: 31-32). »Pri njihovem delu so jim pustili proste roke, tako da je vsak od njih postal gonilna in neodvisna sila« (Catalano 1975: 239).

Ustanovitev podjetniških in tovarniških CLN-jev je bila potrebna, da bi pridobili čim večje število ljudi, ki bi se udeležili osvobodilnega boja. Sestavljeni so bili po proporcionalnem sistemu, upoštevajoč demokratično zastopanje različnih kategorij delavcev v podjetjih. Bistvena naloga teh odborov je bila zagotoviti ekonomski in industrijski obstoj po osvoboditvi izpod fašizma« (Catalano 1975: 242).

Ustanovljeni CLN so morali biti načeloma enakovredni. Vse politične stranke so morale biti številčno enako zastopane, odločitve so se sprejemale soglasno, vsako nasprotovanje ali pridržek ene politične stranke je pomenil prekinitev in odložitev sprejetja odločitve. Delovanje je potekalo tako, da je ena ali več političnih strank podalo predlog, o katerem so nato člani CLN odločali. Za doseganje soglasnosti, so morali vložiti veliko truda, zato se je kmalu pojavila težnja, da bi dogovore sprejemali z večino glasov (Bendiscioli 1974: 32).

5. RAZVOJ IN STRUKTURA VOJAŠKEGA VODSTVA V SLOVENIJI

Centralni komite Komunistične partije Slovenije se je sestal 22. junija 1941, na dan, ko je Nemčija napadla Sovjetsko zvezo. Ustanovljen je bil najvišji vojaški vodstveni organ bodočih partizanskih čet pod imenom **Vrhovno poveljstvo slovenskih partizanskih čet**. Po vzpostavitvi zveze s središčnimi jugoslovanskimi vodstvenimi organi vstaje je bilo to ime spremenjeno v **Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet**. Osnova poveljstva je bil prejšnji vojaški komite, ki je bil zdaj ukinjen (Klanjšček in drugi 1976: 89–90).

Poveljstvo je sestavljalo osem članov. Trije člani poveljstva so bili zadolženi za vodenje vstaje v posameznih pokrajinah: (na Gorenjskem, Štajerskem, v Prekmurju in na Primorskem). Ostalih pet članov je tvorilo ožji del s sedežem v Ljubljani. Sestavljeno je bilo podobno kot Izvršni odbor Osvobodilne fronte: komandant, politični komisar in pomočnik komandanta so bili člani Centralnega komiteja KPS, druga dva člana pa sta bila predstavnika krščansko-socialistične in sokolske ustanovne skupine. Tako je bila izražena enotnost in širina osvobodilnega gibanja, videti pa je bilo tudi vodilno vlogo KPS. Tako urejeno poveljstvo slovenskih narodnoosvobodilnih partizanskih čet je imelo značaj vojaško-političnega vodstvenega organa (Klanjšček 1989: 41).

Do druge polovice februarja 1942 je glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet neposredno vodilo bataljone in samostojne čete. Glavno poveljstvo je čete vodilo preko pisnih povelj, kar pa je zaviralo razvoj in samoiniciativnost partizanskih enot. Zato je glavno poveljstvo februarja 1942 ustanovilo pokrajinska poveljstva za Gorenjsko, Štajersko in Ljubljansko pokrajino, ki so mu podelili tudi partizane na Primorskem. Naloga novih poveljstev je bila povezati obstoječe enote in oblikovati nove čete in bataljone (Kladnik 2006: 45).

»4. aprila 1942 je glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet vso Slovenijo, s Slovenskim primorjem in Koroško, razdelilo na območja trinajstih partizanskih odredov, združenih v štiri skupine s poveljstvi grup odredov. Prva grupa odredov naj bi obsegala Gorenjsko in Koroško ter imela Gorenjski, Kokrški in Koroški odred. Drugi grupi odredov so odredili Štajersko zahodno od železniške proge Maribor – Celje – Zidani Most, kjer naj bi deloval Savinjski,

Pohorski in Dravski odred. Tretja grupa odredov naj bi obsegala Ljubljansko pokrajino in nemško zasedbeno ozemlje južno od Save ter imela Dolenjski, Notranjski in Belokranjski odred, začasno pa naj bi pokrivala tudi Slovensko primorje, kjer naj bi deloval Primorski odred. Četrta grupi odredov so določili Štajersko vzhodno od proge Maribor – Celje – Zidani Most do meje s Hrvaško in Save s Haložanskim, Ptujskim in Kozjanskim odredom. Odred naj bi sestavljali dva ali trije bataljoni, vsak od njih bi štel 100 do 200 borcev, razdeljenih v čete po 40 do 60 partizanov« (Kladnik 2006: 45–46).

Naglo širjenje svobodnega ozemlja in ljudske vstaje v Ljubljanski pokrajini ter okupatorjevo nasilje nad prebivalstvom je pripomoglo k velikemu prilivu prostovoljcev v partizanske čete. Potrebne so bile organizacijske spremembe, ki bi olajšale poveljevanje in omogočile, da bi partizanske čete postale še bolj gibljive in operativne. Zato je Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet 25. junija 1942 izločilo Dolenski odred iz sestave 3. grupe odredov in iz njegovih petih bataljonov oblikovalo več odredov 5. grupe odredov (Klanjšček in drugi 1976: 288).

Januarja 1943 je prišlo do ponovne preureditve partizanskih enot. Glavno poveljstvo slovenske partizanske vojske se je preimenovalo v **Glavno poveljstvo slovenske narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov**, kar zrcali poudarjeno vojaško funkcijo poveljstva. Glavno poveljstvo je enote razdelilo v štiri operativne cone, ki so bile zaradi neenakomernega razvoja osvobodilnega boja različno številčno sestavljene. 1. dolenjsko operativno cono je sestavljala 2. udarna brigada »Matije Gubca«, 3. udarna brigada »Ivana Cankarja« ter Vzhodno- in Zahodno-dolenjski odred; 2. notranjska operativna cona je imela v svoji sestavi 1. udarno brigado »Toneta Tomšiča«, 4. udarno brigado »Ljuba Šercerja« in Notranjski odred; 3. alpska operativna cona je vključevala Dolomitski, Gorenjski in Soški odred. Zaradi preobsežnega ozemlja pa tem enotam ni bilo mogoče poveljevati, zato so namesto nje ustanovili Primorsko operativno cono, medtem ko je Dolomitski odred prejemal navodila neposredno od glavnega poveljstva. Sredi leta 1943 pa je bila ustanovljena še Gorenjska operativna cona; 4. operativno cono so sestavljali Kamniški, Moravški, Kozjanski, Savinjski in Pohorski bataljon. Poveljstva operativnih con so bila samostojna, glavno poveljstvo pa je usklajevalo njihove akcije (Zbornik VI/4, v Klanjšček in drugi 1976: 394–395).

Glavno poveljstvo je začelo v prvi polovici leta 1943 postopoma širiti svoje organe in se spreminjati v **Glavni štab narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije** (tako so ga začeli imenovati konec maja 1943). Z odlokom izvršnega odbora Osvobodilne fronte (IOOF) z dne 12. januarja 1943 so uvedli funkcijo verskih referentov, konec februarja pa so pri glavnem poveljstvu oblikovali Glavni obveščevalni center. Po vzoru general štaba NOV in PO Hrvaške so 21. junija ustanovili ekonomski odsek, na podlagi odloka IOOF, z dne 13. junija 1943, sodni odsek, isti mesec pa tudi operativni odsek s kadrovskim odsekom, odsekom za propagando in statistiko, odsekom za zveze in za saniteto. Konec julija 1943 so Glavni obveščevalni center (GOC) spremenili v obveščevalni oddelek glavnega štaba. 3. avgusta 1943 so oblikovali prvo slovensko oficirsko šolo (Vojaška šola NOV in POS), bila pa je podrejena kadrovskemu odseku operativnega oddelka glavnega štaba. Kasneje so oblikovali še organizacijsko oddelek (Klanjšček in drugi 1976: 449–450).

Da bi povečali uspešnost vojaških operacij, se je morala narodnoosvobodilna vojska čim prej razviti na višjo raven. Štabi operativnih con so imeli značaj teritorialno-operativnih organov in niso več ustrezali čedalje večjim zahtevam. Štabi niso zmogli reševati nalog v zvezi s sodelovanjem in usklajevanjem dejavnosti brigad. Tako je bila z ukazom glavnega štaba NOV in POS 14. junija 1943 ustanovljena 1. (14.) divizija, katera je delovala proti železniški progi Ljubljana–Postojna, in 2. (15.) divizija, ki je delovala proti železniški progi Ljubljana–Zidani Most–Zagreb. Septembra 1943 pa je bila ustanovljena še 18. divizija. Ob vsem tem pa so nastajale tudi nove brigade. Kot vmesni organ med divizijami in glavnim štabom so 3. oktobra 1943 ustanovili 7. korpus NOV in POJ, ki je deloval na Dolenjskem in Notranjskem, decembra pa še 9. korpus z 31. (Triglavsko) in 30. (Goriško) divizijo, ki je delovala na Gorenjskem in Primorskem (Kladnik 2006: 50–51).

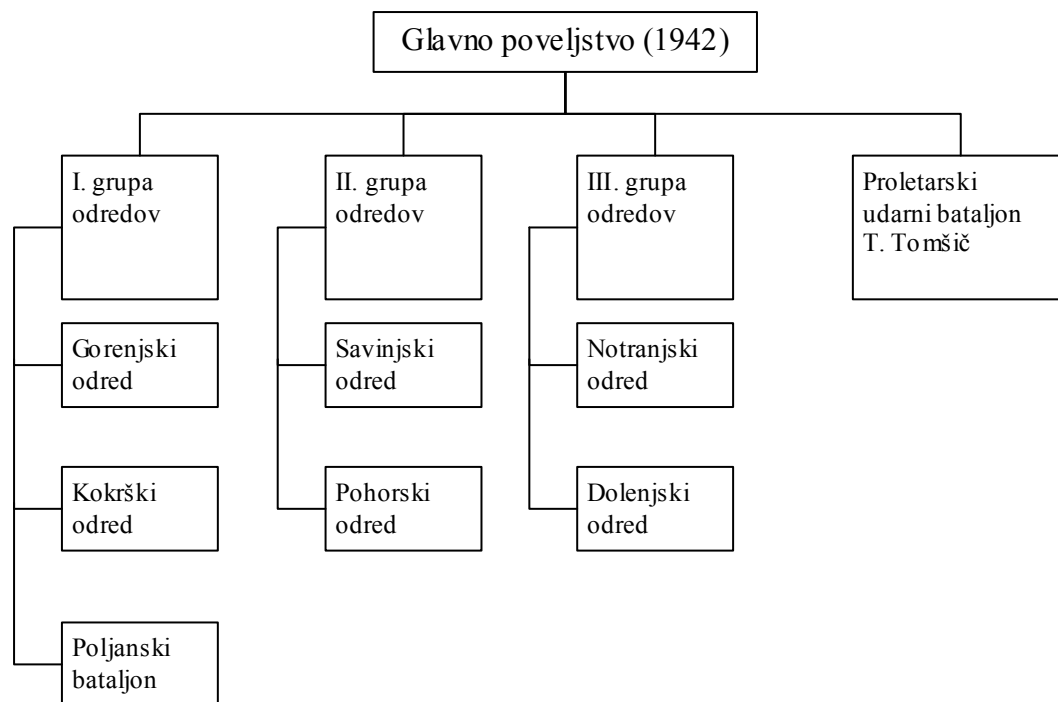
GŠ NOV in PO je obdržal oddelke, ki so jih vodili načelniki, ti oddelki pa so se delili na sekcije, vodje katerih so bili šefi sekcij, sekcije pa so imele referente za posebne sektorje dela.

Tako so GŠ NOV in PO Slovenije sestavljali:

- operacijski oddelek, ki je imel sekcije za orožje in številčno stanje (referenti za strelivo artilerijo, tanke in delavnice), inženirsko-tehnične sekcije in geodetske sekcije;
- obveščevalni oddelek;
- oddelek za kadre, ki je imel sekcijo za evidenco, sekcija za vzgojo in znanstveno sekcijo;
- oddelek za zveze, ki je imel splošno sekcijo, sekcijo za kurirske postaje, radiotelegrafsko sekcijo, telefonsko sekcijo in referenta za delavnice;
- oddelek za zaledje;
- ekonomski oddelek, ki je imel splošno sekcijo, sekcijo za material (referenti za prehrano in opremo) in sekcijo za računovodstvo;
- sanitetni oddelek, ki je imel sekcije za bolnišnice, operativno vojsko, epidemiologijo, farmacijo, zobozdravstvo, veterino in tehnična sekcija;
- propagandni oddelek, ki je imel kulturno-prosvetno, poročevalsko, foto sekcijo, narodno gledališče in slikarsko sekcijo;
- sodni oddelek z višjim vojaškim sodiščem;
- glavnemu štabu so bili neposredno podrejeni tudi šef administracije, šef za zvezo z zavezniškimi misijami in verski referent (Kladnik 2006: 52).

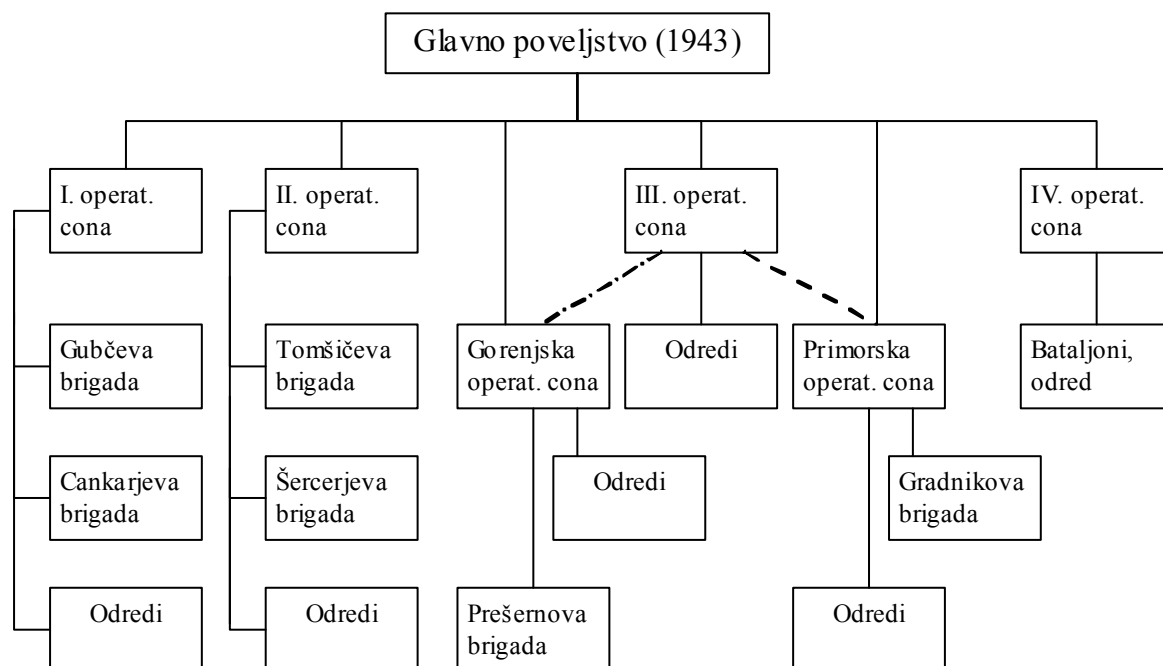
Takšna ureditev narodnoosvobodilne vojske Slovenije je obstajala do konca vojne. Na vrhu je bil glavni štab, ki je vodil dva korpusa in 4., štajersko operativno cono, v sestavi katerih je bilo pet divizij in nekatere samostojne brigade, odredi in bataljoni (Kladnik 2006: 51).

Tabela 5.1: Narodnoosvobodilna vojska in partizanski odredi Slovenije

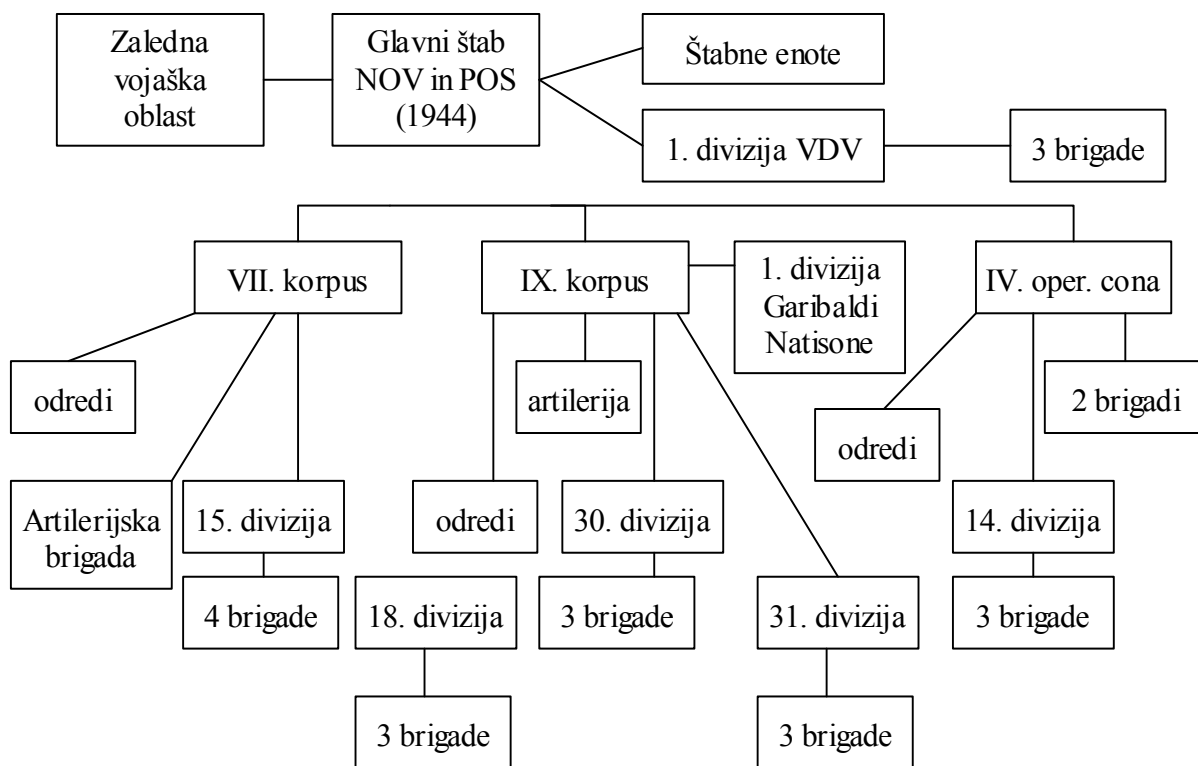
Vir: Guštin 1999a: 141–142.

Tabela 5.2: Narodnoosvobodilna vojska in partizanski odredi Slovenije

Vir: Guštin 1999a: 141–142.

Tabela 5.3: Narodnoosvobodilna vojska in partizanski odredi Slovenije

Vir: Guštin 1999a: 141–142.

6. RAZVOJ IN STRUKTURA ENOTNEGA VOJAŠKEGA POVELJSTVA V ITALIJI

Vse politične stranke, ki so bile združene v Narodnoosvobodilni odbor (CLN), so si prizadevale za ustanovitev svojih partizanskih formacij skladno s svojim političnim prepričanjem. Organizacijsko najbolj razvite enote so bile enote »Garibaldi«, ki so pripadale komunistični stranki. Poleg teh enot pa je imela komunistična stranka tudi enote GAP (Domoljubna akcijska skupina), ki so delovale kot sabotažne skupine v mestih. Akcijska stranka je ustanavljala svoje enote z imenom »Giustizia e Libertà«. Krščansko demokratična stranka je sprva podpirala neodvisne formacije, kasneje pa je pričela z ustanavljanjem svojih formacij. Tudi liberalna stranka je najprej podpirala neodvisne formacije, ki so jim poveljevali častniki in podčastniki redne vojske. Socialistična stranka je imela svoje formacije, imenovane »Matteotti«, ki pa niso bile številčne in niti posebno aktivne. Neodvisne formacije so priznavale določeno avtoriteto CLNAI, niso pa bile odvisne od nobene politične stranke. Skupno sodelovanje in uporaba formacij, ki so po ustanovitvi in politični orientaciji tako zelo različne, je predstavljalo za CLNAI velik poveljevalni in organizacijski problem. Tako so ob Narodnoosvobodilnih odborih (CLN) začeli nastajati Vojaški odbori (Storia della seconda guerra mondiale 1967: 238–240).

Sredi septembra 1943 je tudi CLN iz Milana ustanovil Vojaški odbor. Deloval je kot izvršni organ Narodnoosvobodilnega odbora. Dana mu je bila naloga, da zaneti, organizira in goji oborožen upor. Odbor se je oblikoval okoli skupine sodelavcev Akcijske stranke (Pd'A), svoje predstavnike pa so dodale še ostale politične stranke. Vojaški odbor je poveljeval vsem formacijam, ki so bile združene v zimi 1943–44. Nekatere vojaške in apolitične skupine so zavračale avtoriteto CLN, komunisti pa so ustanavljali svoje enote Garibaldi in so v poveljstvo Vojaškega odbora pošiljali le drugorazredne predstavnike. Med skupinami je večkrat prihajalo do trenj. Komunisti so vztrajali pri takojšnji akciji in obsojali politiko čakanja. Akcionisti pa so želeli oboroženim skupinam dati čas za večjo trdnost in učinkovitost pred vojaško akcijo. Liberalci in demokristjani so bili na strani akcionistov, socialisti pa so bili neodločni (Rochat 1972: 2–7).

Do takrat so majhne in raztresene skupine delovale vsaka zase, CLN pa je posegal v njihovo delovanje samo do neke meje in na podlagi pooblastil vojaških odborov, sestavljenih iz

predstavnikov petih političnih strank. Razmere pa so se spremenile, ko so začetne skupinice začele naglo rasti in postajati vse večje. Čete so se združevale v bataljone, bataljoni pa v brigade. Enote pa se niso le večale, ampak so pričele tudi spreminjati svoj ustroj. Pripadnikom so bile dodeljene naloge in uvedene so bile prve osnove vojaške hierarhije (Battaglia 1971: 265).

Predvsem Komunistična stranka je bila tista, ki je poudarjala, da nova politična enotnost ne izključuje, temveč zahteva tudi vojaško enotnost. Zato je potrebno glavno poveljstvo, ki bi vzpostavilo to koordiniranje. To poveljstvo bi bilo pristojno za zbiranje in razdeljevanje sredstev ter za organizacijo. Že januarja 1944 so organizacijska komisija in vojaški odbor CCLN-ja v Rimu sklenili združiti v CVL (Corpo volontari della Libertà) vse akcijske skupine za osvoboditev države. Ta odločitev v začetku ni imela posebnega učinka. Pozimi 1943–1944 niso bili sposobni opraviti niti popisa vseh enot, kaj šele, da bi organizirali skupno poveljstvo partizanskih formacij. Šele 9. junija 1944 (končna odločitev pa 19.), po novem valu združevanja, pride do ustanovitve glavnega poveljstva CVL, ki je imelo sedež v Milanu. To je predstavljalo preobrazbo vojaškega odbora CLNAI in premagana so bila nasprotujoča si mnenja med akcijskim komitejem in komunisti, ki so zavirala učinkovitost (Peli 2004: 80).

Vojaški odbor za severno Italijo se je preoblikoval v Glavno poveljstvo in je dobil novo poimenovanje: Glavno poveljstvo Odreda borcev prostovoljcev za svobodo v zasedeni Italiji. To ni bilo zgolj preimenovanje. V času, ko so partizanske formacije doživljale silovit organizacijski razvoj, ko so se nenehno dokazovale s svojo bojevitostjo in junaštvom, v času, ko je njihov prispevek v vojni skupaj z velikimi operacijami zavezniških vojska postajal vedno bolj pomemben, so potrebovali organ, kot je Glavno poveljstvo. Le-ta je stimuliral in koordiniral različne akcije, jih usmeril proti vojaškim objektom in razvijal odpor v vesplošnega. Glavno poveljstvo zasedene Italije ni vodilo akcij posameznih enot, in tako ni posegalo v avtonomijo in iniciativo enot. Enote so ostale hitre in gibljive, kar je tudi značilno za partizanske enote. Zavzemalo pa se je, da naj bi posamezne akcije postajale vedno bolj skupne akcije. Vsem podrejenim poveljstvom pa je posredovalo navodila, predvsem glede tehnične organizacije narodnega upora. Tudi na regionalni ravni je bilo potrebno preiti iz Vojaških odborov na regionalna vojaška poveljstva. Glavno poveljstvo zasedene Italije je skupaj z Narodnoosvobodilnim odborom v najkrajšem času ustanovilo Regionalna poveljstva, ki so bila vojaško sposobna in v tesni povezavi z osnovnimi enotami in z Glavnim poveljstvom. Regionalna poveljstva pa so morala pomagati pri ustanovitvi Operativnih

lokalnih poveljstev, Operativnih poveljstev v dolinah, sektorskih operativnih poveljstev itd. (Rochat 1972: 41).

Prvo glavno poveljstvo CVL-ja so sestavljali Mario Argenton za PLI, Luigi Bignotti za DC, Luigi Longo za PCI, Guido Mosna za PSIUP in Ferruccio Parri za Pd'A. Največja novost glede na prejšnji vojaški odbor je bila, da si je Luigi Longo, poveljnik brigad Garibaldi ob bok postavil Parri-ja (Pd'A) in to v sektor operacij, ki je bil centralni sistem nove strukture (Peli 2004: 81).

CLNAI je opravljal svoje naloge na političnem področju, CVL pa na vojaškem. Njune naloge so se med seboj zelo razlikovale. Dejavnost CVL je bila dvojna. Dajati je moral splošne smernice za vojaško delo, njegovo specifično delo pa je bilo poseganje na bojišča, izdajanje samostojnih ukazov in spremljanje njihovih izvajanj. Kot sorazmerno mlada organizacija sprva ni mogel opravljati dejanske funkcije vrhovnega poveljstva. Posvetiti se je moral preureditvi partizanske vojske, ki se je dotlej razvijala le v okviru lokalnih potreb. CVL ni imel neposrednega stika s svojo vojsko, s terena pa je dobival netočne podatke o njeni sestavi. V drugi polovici julija 1944 je glavno poveljstvo CVL razposlalo okrožnico v zvezi z »reorganizacijo področij pod nadzorstvom partizanskih enot«: »Glavno poveljstvo CVL je razdelilo hribovite predele Severne Italije na 21 področij, in sicer takole: 5 področij v Emiliji, vključno s pokrajino La Spezia; 1 v srednji Liguriji, kjer je večina pokrajine La Spezia priključena 4. emilijskemu področju; skoraj vse ozemlje pokrajine Imperia je vključeno v 7. piemontsko področje, ker predstavlja geografsko celoto z Obmorskimi Alpami; 6 področij v Piemontu; 4 področja v Lombardiji in 5 na Beneškem. Ozemlje posameznih področij obsega v glavnem po dve ali več dolin. To ustreza zaokroženi geografski celoti, v okviru katere je relativno lahko vzdrževati zveze in nadzorstvo nad enotami, ki kljub temu še vedno ukrepajo po lastnem preudarku« (Battaglia 1971: 344–345).

CVL je imel v neposrednem poveljevanju samo območja, s katerimi je lahko vzdrževal neposredne stike. To sta bili Valsesija in pokrajina Pavia. Ker deželna poveljstva še niso bila vzpostavljena, ni imel prave povezave s periferijo. »Deželna vlada« je bila le v Piemontu in le tam so lahko izpeljali smernice CVL. Povsod drugod so morali opraviti reorganizacije, da so poveljstva dosegla določeno stalnost. Emilija in Romagna sta imeli enotno »deželno poveljstvo«, dve enotni poveljstvi so imeli tudi v parmski pokrajini. Prav tako so posebno poveljstvo imeli tudi v Reggio Emiliji (Battaglia 1971: 344–348).

Notranja organiziranost Glavnega poveljstva in delitev nalog je bila določena na naslednji način:

1. **Oddelek za operacije** je bil zadolžen za vse v zvezi z organizacijo, življenjem in vodenjem partizanskih formacij.
2. **Oddelek za sabotaže** je bil zadolžen za vse v zvezi s sabotažami. Postavljen je bil v svoj oddelek zaradi pomembnosti teh akcij v takratni situaciji.
3. **Oddelek za mobilizacijo**, ki se je ukvarjal z organizacijo dotoka ter izborom kadra in vaških ter mestnih čet.
4. **Oddelek za storitve** (intendantska služba, zdravstvena služba, itd).

Glavno poveljstvo je bilo odgovorno za aktivnosti svojih oddelkov. Na vsakem zasedanju je analiziralo vse aktivnosti vsakega oddelka posebej in določilo osnovne smernice za delo v prihodnje. Vsakemu oddelku pa je moralo pustiti pobudo pri izpolnjevanju direktiv.

Oddelek za operacije si je za opravljanje svojih nalog ustanovil naslednje pisarne:

Pisarna za operacije je bila zadolžena za preučevanje operativnih načrtov, izdelavo navodil za vodenje partizanske vojne, koordiniranje delovanja partizanskih enot z enotami zavezniških vojska, razširitev in dopolnitev ukazov in direktiv, ki so jim jih posredovala Operativna poveljstva zaveznikov ali Nacionalni komite.

Pisarna za organizacijo je bila zadolžena za ažurnost situacije in razmestitve partizanskih formacij ter za izdelavo navodil za organizacijo teh formacij. Predlagala je teritorialno porazdelitev enot in njihovo zbiranje v conah in sektorjih ali v večjih formacijah. Skrbela je za izbiro in dodeljevanje kadrov in specialistov različnim enotam, za zagotovitev povezav s podrejenimi vojaškimi poveljstvi, za nadzorovanje podrejenih poveljstev in samih partizanskih formacij.

Informacijska pisarna je bila odgovorna za zbiranje vojaških informacij in protiobveščevalno dejavnost. Zbrane vojaške informacije je posredovala vojaškemu organu, informacije, ki so zadevale obstoj in delovanje partizanov pa podrejenim poveljstvom.

Pisarna za propagando je bila zaradi lažjega dela združena z informacijsko pisarno. Odgovorna je bila za list »Il Combattente«, periodično je morala sestavljati poročila o

partizanskih akcijah in jih posredovati različnim strankam, tujim časopisnim hišam ter poveljstvom in ostalim partizanskim formacijam z namenom spodbujanja borcev. Poleg urejanja biltena je pisarna skrbela tudi za popularizacijo najbolj odmevnih dejanj oboroženega odpora, svojih herojev in svojih mučenikov. Zadolženi so bili tudi za vodenje in pomoč pri propagandi v vseh formacijah, za urejanje časopisov v formacijah, itd.. Tedensko pa so morali pripravljati shematski prikaz vseh pomembnejših dogodkov in jih posredovati vsem formacijam.

Pisarna za letalsko oskrbovanje je bila odgovorna za organizacijo dobave pošiljk.

Oddelek za sabotáže je moral izdelati direktive in navodila za masovno sabotiranje železnic, cest, telefonskih linij, telegrafskih linij, itd.. Izdelati je moral načrte za ohromitev vojaške proizvodnje za Nemce ter preprečiti prevoze strojev in delavcev v Nemčijo. Posredovati pa je moral tudi navodila za sestavo in uporabo eksplozivnih naprav, vnetljivih snovi, itd..

Oddelek za mobilizacijo je imel za nalogo organizirati pritek novih borcev v partizanske formacije, zagotoviti oddelku za operacije specialistični kader, voditi organizacijo ljudskih oboroženih formacij (delavske skupine, vaške skupine, itd.), ki so podpirale množični odpor v delavnicah in na vaseh.

Oddelek za storitve je moral podrejenim poveljstvom posredovati navodila za zbiranje vsega, kar formacije potrebujejo (živila, oblačila, orožje, itd.). Predvsem pa je moral poskrbeti za sanitetni material in zdravila. Organizirati je moral načrt za sanitetno oskrbo med uporom v mestih in na deželi. Poleg tega pa je opravljal še različne storitve v zvezi z delovanjem poveljstva.

Poleg teh oddelkov je imelo Glavno poveljstvo organizirano tudi tajništvo in pisarno za prepisovanje dokumentov, letakov, navodil, direktiv, dnevnih ukazov, itd.. Sprejemalo in pošiljalo je tudi kurirje in organiziralo notranjo povezavo med različnimi člani in pisarnami poveljstva (Rochat 1972: 43–46).

7. ORGANIZACIJA SLOVENSКИH PARTIZANSKIH ENOT

Partizanske enote so se razvijale postopoma. S pritokom novih prostovoljcev in mobilizirancev ter z vedno boljšo opremljenostjo z materialno-tehničnimi sredstvi, ki je bila plod zaplemb, organiziranja domače proizvodnje v konspirativnih delavnicah in tudi zavezniške pomoči, so nastale možnosti oblikovanja enot na višji ravni.

Osnovna organizacijska oblika prvih partizanskih oddelkov do pomladi 1942 je bila četa. Že na začetku vstaje pa so se čete združevale v bataljone. Četa je imela okoli 50 mož, delila pa se je na vode in desetine. Vse prve partizanske čete so nastale pod organizacijo KPS ter Osvobodilne fronte. Te mlade in neizkušene čete pa ne bi mogle obstajati, če ne bi imele podpore terenskih organizacij Osvobodilne fronte. Kjer so bile organizacije OF bolj razvite, so imele čete varnejše zaledje. Organizacije OF so jih preskrbovale s hrano in ostalimi potrebščinami, skrbele so za ranjence, za vzdrževanje zvez, za posredovanje podatkov o sovražniku in za popolnjevanje čet. V severnih predelih Štajerske, v Prekmurju in na nekaterih manjših območjih, kjer se OF ni razvila, so partizanske čete težko obstajale. Prve partizanske čete so nastajale v bližini industrijskih središč, njihovo osnovno jedro pa so sestavljali delavci. Kmetje so v oborožene čete začeli množično vstopati kasneje. (Klanjšček in drugi 1976: 125–126).

Delovanje čet je bilo omejeno na manjše območje, zato so začeli ustanavljati enote na višji stopnji organizacije, ki so bile sposobne opravljati manever na širšem območju. Tako je prišlo do ustanavljanja brigad, ki so imele od 300 do 600 borcev. Da bi dosegli večjo udarnost posameznih enot brigade in olajšali poveljevanje, je bilo potrebno udarno brigado notranje urediti. Brigado so tako tvorili: trojke, vodi, čete, bataljoni in štab brigade. Trojka je bila najmanjša enota, sestavljali pa so jo vodja in dva člana. Vod so sestavljale štiri trojke in je štel 12 partizanov, poveljeval mu je vodnik, ki je bil tudi član prve trojke. Politični delegat je bil eden od vodij oziroma članov trojk. Četi sta poveljevala komandir in politični komisar, skupaj pa sta bila člana nepopolne trojke. Četa je bila sestavljena iz treh popolnoma enakih vodov ter trojke za oskrbo čete. V tretji trojki drugega voda je bil četni bolničar. Tako je imela četa 41 pripadnikov, bila je mobilna in lahko ji je bilo poveljevati. Bataljon je bil sestavljen iz poveljstva in treh čet. Poveljstvo so sestavljali: komandant, politični komisar, njegov namestnik, intendant in obveščevalec. Bataljonu sta neposredno poveljevala tako komandant

kot politični komisar, intendant in obveščevalec pa sta dobivala navodila tudi od brigadnega intendanta in obveščevalca in jima bila tudi podrejena. Tako je bataljon štel 128 partizanov. Bataljonu je bil lahko dodeljen oddelek mitraljezov. Udarne brigade je bila sestavljena iz štaba brigade, treh bataljonov in oddelka mitraljezov. Štab so sestavljali: komandant in njegov namestnik, politični komisar in njegov namestnik, agitacijsko-propagandni funkcionar, intendant in njegov pomočnik, obveščevalec, trije kurirji in zdravniški oddelek. Zdravniški oddelek so sestavljali zdravnik in dva bolničarja (Kladnik 2006: 46–48).

Aprila 1942 je glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet ukazalo ustanavljati odrede, ki naj bi povezovali partizanske čete in bataljone. Več odredov skupaj pa bi sestavljalo grupe odredov. Slovenska partizanska vojska je bila preurejena v tri grupe odredov (Jan 1980: 226).

Naslednja višja enota je bila divizija. Divizija NOV je imela sorazmerno precej posebnih (rodovskih) enot in služb, kar ji je v primerjavi z brigado dajalo novo kvaliteto. Z njimi je lahko organizirala in izvajala boje samostojno ali v okviru višje enote, korpusa. Tako je imela npr. 31. divizija artilerijski divizion, inženirski bataljon, udarno četo, bataljon za zveze, obveščevalno četo, premično bolnišnico, ipd., ter dokaj razvite službe, s katerimi je lahko pomagala brigadam (Petelin 1985: 264).

Zaradi naraščanja števila novih enot ter potrebe glavnega štaba NOV in POS po okrepitvi svoje vloge po vsej Sloveniji so ustanovili vmesni organ med divizijskimi štabi in glavnim štabom, da bi vodil in usklajeval delo vseh divizij. Tako je bil najprej ustanovljen 7. korpus, nato pa še 9. korpus NOV in POJ (Klanjšček in drugi 1976: 547, 623).

7.1 VOJAŠKO ŠOLSTVO

Izgradnja starešinskega kadra je bila brez dvoma med najpomembnejšimi nalogami vodstva narodnoosvobodilnega gibanja in pomemben del ustvarjanja in graditve oboroženih enot (Štukelj 1993: 7).

Toda v začetnem obdobju narodnoosvobodilnega boja še niso poznali vojaških in drugih šol, zato so se posluževali študijskih sestankov, organiziranju šolskih taborov ter kratkih posvetovanj in proučevanja osrednje literature, ki sta jo izdajala glavni štab NOV in POS ter centralni komite KPS. Vse to so počeli, da bi usmerjali in pomagali pri obvladovanju partizanskega bojevanja in politične linije (Klanjšček in drugi 1976: 817).

Potreba po vojaškem in tudi političnem usposabljanju se je sčasoma še povečala, saj je mnogo starešin padlo v bojih, ustanovljale pa so se nove enote raznih rodov in služb. Zato so v začetku avgusta 1943 ustanovili prvo vojaško šolo (Štukelj 1993: 9–12).

V Vojaški šoli NOV in POS je na začetku deloval samo pehotni oddelek, ki je bil namenjen usposabljanju nižjih pehotnih starešin. V njem so se usposabljali komandirji vodov in čet, njihovi namestniki in namestniki komandantov bataljonov. Z naslednjo generacijo slušateljev je pričel delovati tudi prvi tečaj artilerijskega oddelka. Kmalu potem sta v Vojaški šoli začela delovati še minerski oddelek in oddelek za zvezo. Istočasno pa sta pri Glavnem štabu NOV in POS začela samostojno delovati še dva tečaja za nižji starešinski kader. To sta bila radiotelegrafski in radiotehnični. Oba sta bila kasneje uvrščena pod poveljstvo Vojaške šole NOV in POS (Štukelj 1993: 34–36).

Glavni štab se je odločil, da bo za izobraževanje oficirjev skrbel sam v Vojaški šoli. Za usposabljanje nižjega starešinskega kadra, desetarjev in vodnikov, pa naj poskrbijo nižji štabi. To je bil tudi razlog, da se je 28. novembra 1943 Vojaška šola NOV in POS preimenovala Oficirsko šolo NOV in PO Slovenije. Ko so v narodnoosvobodilni vojski ustanovili še nekatere druge vojaške šole, je prišlo do ponovnega preimenovanja v Oficirsko šolo Glavnega štaba NOV in POS (Štukelj 1993: 37–39).

Oficirska šola je bila ustanovljena tudi pri 9. korpusu. Imela je pehotni, minerski in obveščevalni tečaj. Oficirska šola je bila podrejena štabu korpusa, ki jo je vodil preko svojega odseka za kadre. Strokovni nadzor nad njenim delovanjem pa je opravljal odsek za kadre Glavnega štaba. 23. junija je začel delovati še četrti oddelek, italijanski vojaško-politični, kjer so se izobraževali starešine iz 20. tržaške udarne brigade. Zaradi premikov in grožnje, da bo šola odkrita, ni mogla normalno opravljati svojega dela, zato je bila 8. avgusta 1944 razpuščena (Štukelj 1993: 164, 166, 168).

Da bi partizanske enote uspešno delovale, so morale imeti tudi usposobljen nižji starešinski kader. Usposabljanje podčastnikov je Glavni štab prepustil štabom divizij, brigad in odredov. Cilj usposabljanja je bil, da bi dobre in pogumne borce, ki so bili sposobni za poveljevanje nižjim enotam, usposobili za desetarje in vodnike. Dotedanje desetarje in vodnike pa so vojaško usposobili, da bi še uspešnejše opravljali svoje naloge. Slušatelji so poslušali vojaško strokovni pouk in tudi politični in moralni pouk. Vsi predavatelji so sestavljali štab tečaja. Največje potrebe so se pojavljale po pehotnih starešinah. Zaradi pogostih bojev in pomanjkanja predavateljev je potekalo poučevanje starešin v brigadah in odredih zelo slabo, zato je Glavni štab odločil, da bodo tovrstna usposabljanja opravljali le štabi divizij. Konec marca 1944 so jih preimenovali v podoficirske šole. Maja 1944 so razpustili divizijske podoficirske šole in ustanovili podoficirski šoli 7. in 9. korpusa. Podoficirska šola 4. operativne cone je delovala še naprej. Organizirani so bili pehotni tečaji, artilerijsko-minometni tečaji, inženirsko-tehnični tečaji, tečaji za zveze in intendantski tečaji (Kladnik 2006: 142–143).

7.2 RODOVI IN SLUŽBE NOV IN POS

7.2.1 PEHOTNE ENOTE IN ENOTE PRI VIŠJIH ŠTABIH

Brigade kot osnovne narodnoosvobodilne enote so konec leta 1943 izpopolnile svojo notranjo organizacijo. Bataljoni so imeli v brigadah po tri strelske čete, vod za zveze, mitralješki vod, včasih tudi manjšo četo težkega orožja, ki je imela težke strojnice, protitankovske puške in lahke minomete. Bataljon je imel tudi lastno kuhinjo, intendanta, orožarja in bolničarja. Brigada je imela tri do pet bataljonov. Pri štabu brigade so bile naslednje prištabne enote: četa težkega orožja, oborožena s srednjimi in lahкими minometi, protitankovskimi puškami in ročnimi minometi; minerska četa; četa (vod) za zvezo, v kateri so bili radiotelegrafisti, telefonisti in kurirji; obveščevalni vod (četa); sanitetni vod, ki je oblikoval brigadno ambulanto, v boju pa brigadno previjališče; intendanturo, ki je skrbel za preskrbo vseh enot brigade. Brigadni orožar je skrbel za rezervo streliva. Ponekod so imeli tudi baterijo protitankovskih topov. Organizacija brigad je bila zelo prilagodljiva. Brigade na robovih osvobojenih ozemelj so imele bolj sestavljen ustroj in več težkega orožja. Brigade, ki pa so morale manevrirati po sovražnikovem ozemlju, so bile lahko oborožene oziroma so težje orožje skrile (Klanjšček in drugi 1976: 819–820).

Jurišne enote so nastajale v drugi polovici leta 1944. Tako so ustanovili jurišni bataljon 18. divizije, jurišno četo 15. divizije in udarni četi 30. in 31. divizije. Jurišne čete ali vodi so obstajali tudi v brigadah. Konec leta 1944 je bila divizija sestavljena iz obveščevalnega centra, komore, zaščitnega voda, bataljona za zvezo, inženirskega bataljona, artilerijskega diviziona, udarne in sanitetne čete (s kirurško ekipo, premično bolnišnico, higienskim oddelkom in evakuacijskim vodom) in transportnega voda.

Štabu korpusa so bile podrejene divizije in odredi. Neposredno pa so mu bili podrejeni tudi zaščitni bataljon, bataljon za zvezo, inženirski in dopolnilni bataljon, podoficirska šola, vojaške bolnišnice, intendantura s skladišči, delavnicami in transportno četo, frontno gledališče ali igralska skupina ter godba. Oba korpusa sta imela tudi artilerijo, organizirano v divizione ali artilerijsko brigado. »Štabu korpusa ali cone pa so bili podrejeni tudi organi zaledne vojaške oblasti s komandami vojnih področij in mest.« Pri štabu korpusa so se nahajale tudi zavezniške vojaške misije (Klanjšček in drugi 1976: 820).

7.2.2 TOPNIŠTVO

Začetki ustanavljanja večjih artilerijskih enot segajo v obdobje italijanske kapitulacije. Artilerija 7. korpusa se je v tem času nenehno razvijala in krepila, medtem ko je v 9. korpusu doživljala vzpone in padce. Takemu zapletenemu razvoju 9. korpusa so botrovala mnoga dejstva in specifične okoliščine, v katerih je korpus deloval. Slabši organizaciji pa so pripomogle tudi neugodne terenske razmere in pogoste ofenzive, ki so jih Nemci zaradi izrednega operativnega pomena tega prostora izvajali neprenehoma drugo za drugo do konca vojne (Lah 1985: 287–288).

Prva artilerijska baterija je bila formirana v 15. diviziji, septembra 1943 pa so baterijo povečali v divizion. Kasneje so formirali še en divizion in istočasno pri štabu divizije ustanovili tudi poveljstvo topništva. Svoj artilerijski divizion je imela tudi 14. in 18. divizija (Lah 1975: 28–31).

Vsak divizion je imel svojo zaščitno četo. Sprva je zaščitna četa 15. divizije štela 70–80 mož, kasneje formiran zaščitni bataljon pa je štel 162 mož in je imel dve četi. Štab artilerije 15. divizije je formiral tudi inženirsko enoto - vod, ki je štel 19 ljudi in je bil vključen v sestavo zaščitnega bataljona. 15. januarja 1944 je 7. korpus imel skupaj 17 topov: 9 havbic 100 mm, 5 poljskih topov 75 mm M11, 1 protitankovski top in 1 pehotni top (Lah 1975: 108–109).

Glavni štab NOV in POS je 6. maja 1944 izdal odlok o ustanovitvi prve slovenske artilerijske brigade in imenoval njen štab. V njej je bilo artilerijsko orožje 7. korpusa, razen treh gorskih topov, ki so ostali 18. diviziji. Ob ustanovitvi je brigada imela 476 borcev. Brigado so sestavljali prvi havbični divizion, drugi poljski divizion in tretji divizion, ki je imel orožja z različnimi kalibri. Vsak divizion sta sestavljali dve bateriji in vsaka baterija je imela po dve orožji. Brigada je imela tudi svoj zaščitni bataljon, inženirsko četo in vod za zveze (Lah 1975: 149–150).

Glavni štab NOV in PO Slovenije je 5. oktobra 1944 izdal smernice o preureditvi topništva v vseh partizanskih enotah. Preuredila se je tudi artilerijska brigada 7. korpusa, ki se je od takrat imenovala Artilerija 7. korpusa. Baterij in divizionov niso formacijsko spreminjali. Številčnost enot so povečali oziroma popolnili prazna formacijska mesta. Tako je konec decembra 1944 Artilerija 7. korpusa imela 530 borcev. Štaba korpusne artilerije niso

formirali, je pa v štabu korpusa še naprej ostalo formacijsko mesto referenta za artilerijo (Lah 1975: 237–238).

Marca 1944 je tudi 9. korpus dobil svoj prvi artilerijski divizion v 31. diviziji. Štab divizionu so sestavljali: poveljnik, njegov namestnik, politični komisar, njegov namestnik, operativni oficir, referent sanitete in veterine ter intendant. Pri štabu divizionu so imeli tudi dva telegrafista. Topovska baterija je imela havbico 100 mm in protitankovski top 47 mm, minometna četa je imela 3 minomete 81 mm, zaščitni vod je skrbel za zavarovanje, komora pa za preskrbo divizionu in transport. Ob ustanovitvi je imel divizion 105 mož, a je bilo od teh zelo malo izurjenih topničarjev. Za prevoz so imeli 24 konj in 6 kmečkih voz. Tudi v 30. diviziji so nameravali ustanoviti divizion, vendar so zaradi pomanjkanja oborožitve ustanovili le baterijo. Tako divizion 31. divizije kot baterija 30. divizije sta bili podrejeni neposredno štaboma divizij, štab korpusa pa ju je po potrebi podrejal eni ali drugi. (Lah 1985: 67–97).

14. junija 1944 so pričeli z ustanavljanjem artilerije 9. korpusa. Imenovali so štab artilerije 9. korpusa in mu podredili divizion 31. divizije. Štab so sestavljali: komandant, namestnik komandanta, vršilec dolžnosti političnega komisarja, pomočnik političnega komisarja in načelnik štaba. Novoustanovljeni štab je imel tudi referate za operativne in obveščevalne zadeve, za zvezo, saniteto in veterino, za propagando in pravosodje, orožarja za tehnične zadeve ter intendanta za preskrbo (Lah 1985: 99–101).

7.2.3 OKLEPNE ENOTE

Ob kapitulaciji Italije je NOV med drugim zaplenila italijanski vojski tudi tanke in oklepne avtomobile. Sprva jih je uporabila le posamično, nato pa je sredi septembra 1943 sestavila oklepno četo, ki je delovala v 15. diviziji. Zaradi pomanjkanja goriva in rezervnih delov, pa tudi kadra, so jih morali med nemško ofenzivo in v zimi 1943–1944 skriti (Klanjšček 1989: 260).

Spomladi 1944 je začel glavni štab NOV in POS razmišljati, da bi ustanovil večjo tankovsko enoto, ki bi sodelovala v ofenzivnih akcijah. Takratni komandant glavnega štaba NOV in PO Slovenije Franc Rozman-Stane je naročil, da poiščejo po brigadah potrebne strokovnjake, predvsem seveda voznike, ki bi tvorili novo enoto. To je Tankovski odred glavnega štaba Slovenije. V odred sta bila vključena tudi dva usposobljena italijanska tankista, ki sta se bila pripravljena boriti na partizanski strani in učiti neizkušene borce za tankiste (Babič, Luštek 1969: 21).

Po podatkih iz poročila, ki ga je glavni štab NOV in POS poslal 30. septembra 1944, je imel Tankovski odred tri tanke po 6,5 ton, oboroženih s topom 20 mm in strojnico tipa "Breda" kalibra 9 mm in pet tritonskih tanket, ki so bile oborožene s strojnicami. En tank, dve tanketi in dva oklepna avtomobila pa so začasno spravili. Pomanjkanje goriva in težave pri vzdrževanju so botrovale temu, da odred ni deloval kot celota in ga ni bilo mogoče koristno uporabiti. Imel je le vlogo moralnega značaja (Klanjšček in drugi 1976: 823).

7.2.4 INŽENIRSKKE ENOTE

Do februarja 1944 je bilo značilno za inženirsko tehnično dejavnost, da je predvsem civilna delovna sila pod strokovnim vojaškim vodstvom prekopavala ceste in rušila mostove, da bi preprečili vdor sovražnikovih oklepni enot (Cerar, Škrk 1992: 9).

»Za razvoj inženirstva kot reda vojske NOV in POS je značilno, da se je razvilo postopoma od posameznikov minerjev do skupin, vodov in čet, nato pa do inženirskih bataljonov. Čeprav so bili posamezniki in skupine, desetine in vodi že zelo zgodaj sposobni minirati in opravljati druga inženirska dela, naletimo na prve **inženirske (minerske) vode**, namenjene zlasti rušenju prog, šele v drugi polovici 1943« (Cerar, Škrk 1992: 46).

Operacijski oddelek Glavnega štaba NOV in POS je februarja 1944 določil, da se inženirsko tehnična služba NOV in POS sistemizira in razširi tako, da se razdeli na tri vrste inženirsko tehničnih enot in sicer na minersko-sabotažne skupine, inženirske čete in zaledne inženirske vode (Cerar, Škrk 1992: 9).

V začetku leta 1944 so v brigadah začeli ustanavljati **inženirske čete**. Inženirsko četo so sestavljali minerski vod, pionirski vod in vod za zvezo. V teh enotah naj bi bili strokovno usposobljeni starešine in borci-specialisti. Inženirska četa naj bi bila priključena enemu od bataljonov, po potrebi pa bi bila delno ali v celoti dodeljena bataljonu, ki bi jo potreboval.

Štab 7. korpusa je imel pet minersko-sabotažnih vodov in skupin, poveljstvo 9. korpusa enajst, 4. operativna cona pa devet minersko-sabotažnih vodov in skupin ali skupaj petindvajset. Podrejene so bile partizanskim odredom in načrtno razporejene ob železniških progah na slovenskem ozemlju (Klanjšček in drugi 1976: 824–825).

Po ukazu Glavnega štaba NOV in POS z dne, 17. julija 1944, so bili v divizijah formirani **inženirski bataljoni**. Istočasno pa so po brigadah in bataljonih ukinili inženirske enote. Ta preureditev pa je nosila negativne posledice, saj je ukinjanje minersko-sabotažnih vodov zmanjšalo število opravljenih akcij, izgube pa so se povečale (Klanjšček 1989: 261).

Na začetku je bil inženirski bataljon sestavljen iz dveh minerskih čet in pionirsko-pontonske čete. Po 5. septembru 1944 pa je imel inženirski bataljon tri čete enake sestave, vsaka od čet pa je imela minerski vod in dva pionirsko-pontonska voda (Klanjšček in drugi 1976: 825).

Da bi na osvobojenih ozemljih zagotovili bolj organizirana inženirsko tehnična dela, so 4. septembra 1944 ustanovili NOVGRAD (Narodnoosvobodilna gradnja). NOVGRAD je bil podrejen komandam vojnih področij. Imel je svoj upravni štab ter delavske ali kazenske bataljone z ustreznimi štabi. V kazenskih bataljonih so bile vključene osebe, ki so jih vojaška sodišča obsodila na prisilno delo. Ustanavljali so jih le na osvobojenem ozemlju 7. in 9. korpusa, gradil je ceste in druge objekte, v Beli krajini pa tudi letališče.

Tik pred koncem vojne, 20. aprila 1945, so se enote NOVGRAD, ki so bile v sestavi 7. korpusa, preuredile v 1. Gradbeno brigado. Ime Gradbena brigada je nosil do 3. maja 1945, ko je bila brigada preimenovana v Inženirsko brigado 7. korpusa (Cerar, Škrk 1992: 51).

7.2.5 ZVEZE IN ENOTE ZA ZVEZO

Najprej je bila mreža zvez vzpostavljena v Ljubljani. Vzpostavljena je bila med posameznimi člani vodstva, med vodstvom in posameznimi sektorji dela ter množičnimi organizacijami, med vodstvi in organizacijami v Ljubljani in na terenu, s pokrajinskimi, okrožnimi in okrajnimi odbori narodnoosvobodilnega gibanja, med glavnim štabom NOV in POS in posameznimi vojaškimi enotami na terenu. To delo so večinoma opravljale kurirke, ki so bile preverjene članice Komunistične partije. V veliko pomoč za organiziranje zvez med Ljubljano in vojaškimi ter političnimi organi na terenu so bile organizacije KP in OF na železnici, pošti in drugih ustanovah (Zakonjšek 1985: 733–734).

Na osvobojenem ozemlju so se hitro razvile klasične kurirske zveze med različnimi političnim in vojaškimi instancami. V tem času so kurirji potovali od enega konca osvobojenega ozemlja do drugega. Te zveze so bile prepočasne in negotove, zato so v avgustu leta 1942 začeli organizirati stabilne kurirske zveze s stalnimi kurirskimi postajami (stanicami) po sistemu relejnih zvez. Ta sistem zvez se je obdržal in kasneje razvil po vsem slovenskem ozemlju (Zakonjšek 1985: 744).

Kurirske relejne zveze so bile od začetka organizacija za zveze Centralnega komiteja oziroma pokrajinskih komitejev KPS in so bile kot take vključene v organizacijo Centralne tehnike oziroma pokrajinskih tehnik KPS. »Razvoj kurirskega relejnega omrežja pa je sčasoma zahteval tudi sočasno vojaško organizacijo sistema relejnih postaj. Decembra 1943 so ustanovili Poveljstvo relejnih postaj Slovenije, razdelili relejna omrežja po pokrajinah na linije in sektorje ter postavili poveljstva za posamezne sektorje. To je bila polvojaška organizacija, ki ni bila vezana na organizacijo NOV in POS. Zato je bila organizacija relejnih kurirskih postaj po vojaški liniji podrejena Glavnemu štabu NOV in POS kot poseben oddelek za zveze Glavnega štaba. Dokončno je bila celotna organizacija kurirskih relejnih zvez po vojaško-organizacijski strani podrejena poveljstvu Vojske državne varnosti (VDV), po funkcionalni strani pa je še naprej ostala del centralne tehnike, podrejene neposredno Centralnemu komiteju KPS« (Zakonjšek 1985: 741–742).

Dokončna organizacija kurirskih relejnih zvez v Sloveniji je imela pet relejnih sektorjev: Dolenjsko-notranjskega s 26 postajami, razvrščenimi v štiri relejne linije, primorskega s 24 postajami, razvrščenimi v štiri linije, štajerskega z 28 postajami, razvrščenimi v 6 linij,

gorenjskega s 36 postajami, razvrščenimi v štiri linije in koroškega z 18 postajami, razvrščenimi v tri linije. Organizacija kurirskih relejnih postaj v Sloveniji je ob koncu vojne, maja 1945, štela okrog 145 postaj z blizu 1800 kurirji in funkcionarji (Zakonjšek 1985: 756–757).

Stalne relejne kurirske postaje so imele od šest do deset ali več kurirjev. Druga od druge so bile oddaljene toliko, da so se lahko kurirji v eni noči sestali in zamenjali pošto. Bivak, v katerem so bivali kurirji, je moral biti skrbno prikrit. V povezavi z organizacijami osvobojenega ozemlja na terenu so kurirji opravljali tudi obveščevalne in politične naloge. Opravljali pa so tudi manjše borbene akcije (Klanjšček in drugi 1976: 829).

Poleg kurirskih pa so bile vojaške zveze tudi signalne, telefonske in radijske. Organizacijo vojaških zvez je v glavnem štabu NOV in POS vodil poseben oddelek za zvezo, pri štabu korpusa, cone ali divizije odsek za zvezo, v brigadi, odredu ali bataljonu pa je bil odred za zvezo. Pri Glavnem štabu je bila sprva na voljo četa s kurirskim, radiotelegrafskim in telefonskim vodom, kasneje pa bataljon za zavezo. »Po navodilih glavnega štaba naj bi bile enake čete tudi pri štabu korpusa ali cone, četa pri štabu divizije pa naj bi imela le dva voda, vod kurirjev in signalistov ter vod telefonistov in radiotelegrafistov. Štabi brigad in odredov so imeli vod za zvezo s štirimi desetimi kurirsko, telefonsko, radiotelegrafsko in signalno, štab bataljona pa desetino za zvezo s kurirji, telefonisti in signalisti. Jeseni 1944 so se vse enote za zvezo v diviziji združile v bataljon za zvezo, katerega čete so po potrebi dodeljevali brigadam. Vsaka četa je imela štiri vode, namenjene za tri bataljone in štab brigade. Bataljon naj bi po navodilih glavnega štaba imel okoli dvesto mož« (Klanjšček in drugi 1976: 826).

Partizanska vojska je imela poleg petih italijanskih tipov in štirih tipov radijskih postaj, izdelanih v radijski delavnici Glavnega štaba, tudi britanske radijske postaje. Točnih podatkov o številu postaj ni, lahko pa sklepamo, da je bilo konec leta 1943 na terenu skupno 23 postaj. Od tega jih je bilo osem italijanskih, tri »amaterske«, druge pa britanske (Kličič glavni štab 1972: 38).

Pomembno vlogo so imele tudi telefonske zveze, zlasti na osvobojenih ozemljih. Brigade in divizije so vzpostavljale svojo notranjo telefonsko zvezo na krajših relacijah, med bolj oddaljenimi štabi pa je bilo vzpostavljeno stalno telefonsko omrežje. Signalna zveza se je razvila predvsem v nižjih taktičnih enotah (Klanjšček in drugi 1976: 826–827).

7.2.6 OBVEŠČEVALNA SLUŽBA NOV IN POS

Že avgusta 1941 je bila ustanovljena posebna veja partijskega dela za boj proti podtalnemu sovražnemu delovanju proti narodnoosvobodilnemu gibanju. V septembru 1941 je Centralni komite KPS ustanovil Varnostno obveščevalno službo OF. Njen varnostni sektor so tvorile skupine izbranih borcev, obveščevalni sektor pa je bil razdeljen na vojaški in civilni del. Civilni del pa se je nadalje delil na posebno in množično obveščevalno službo. VOS OF je vodil poseben ožji kolegij, od februarja 1943 pa centralna komisija VOS OF (CK VOS OF) (Klanjšček 1989: 78).

Februarja 1943 sta Centralni komite KPS in glavno poveljstvo slovenske NOV izdala navodila o reorganizaciji. VOS OF je ostala v že omenjeni sestavi, v narodnoosvobodilni vojski pa so obveščevalno službo razvili na višjo organizacijsko raven. Namesto obveščevalcev pri štabih partizanskih enot, so sedaj uvedli sistem obveščevalnih centrov. »Pri glavnem poveljstvu je obveščevalni sektor vodil glavni obveščevalni center (GOC GP), ki je za svoje delo odgovarjal neposredno obveščevalnemu odseku vrhovnega štaba NOV in POJ in glavnemu štabu slovenske narodnoosvobodilne vojske. Pri štabih operativnih con so vzpostavili obveščevalne centre operativnih con (OCOC), ki so vzdrževali najtesnejše stike s pokrajinskimi komisijami VOS ter bili odgovorni GOC GP in štabu operativne cone. Pri štabih brigad in odredov so bili brigadni oziroma obveščevalni centri (BOC, OOC), ki so sodelovali z okrožnimi komisijami ter z rajonskimi in krajevnimi poveljstvi VOS. Pri bataljonskih in četnih poveljstvih so ostali obveščevalci. Pri bataljonih, ki so bili samostojni ter so imeli določeno večje in stalno območje, so po potrebi lahko oblikovali tudi bataljonske obveščevalne centre. Na čelu obveščevalnih centrov so bili načelniki, število sodelavcev posameznega centra pa so določali po potrebi« (Klanjšček in drugi 1976: 448–449).

Obveščevalno službo v vojski so sestavljali stalni teritorialni obveščevalni aparat na terenu, ki so ga vodili in vzdrževali obveščevalni centri con in odredov ter obveščevalni organi premičnih brigad, ki so bili odvisni od vojaško teritorialne obveščevalne službe in terenske VOS. Obveščevalni centri so bili razdeljeni na dva odseka. Obveščevalni odsek je zbiral raznovrstne podatke o sovražniku in o prebivalstvu, kontraobveščevalni odsek pa je imel nalogo voditi obrambo pred sovražnikovo vohunsko dejavnostjo, odkrivati sovražnikove agente, obveščevalna središča, uničevati sovražnikove obveščevalne organe ter posredovati sovražniku dezinformacije (Klanjšček in drugi 1976: 449).

Varnostno obveščevalna služba OF je bila ukinjena 20. februarja 1944. Del njene dejavnosti je prišel v pristojnost odseka za notranje zadeve pri predsedstvu SNOS. Obveščevalna služba NOV in POS se je morala organizirati tako, da je lahko sama zadoščala lastnim potrebam. Obveščevalni centri obeh korpusov in cone so dobili novo organizacijsko sestavo. Poleg taktično-obveščevalnih in protiobveščevalnih nalog so dobili še sektor obveščevalne službe v sovražnikovih postojankah na okupiranem delu slovenskega ozemlja ter sektor inozemske (strateške) obveščevalne službe, ki je zbirala podatke iz Italije, Avstrije in Madžarske (Klanjšček in drugi 1976: 830).

V maju 1944 je bila ustanovljena OZNA (oddelek za zaščito naroda) in njeni člani so prevzeli naloge protiobveščevalne službe v vojaških enotah in civilnih ustanovah. Prišlo je do preureditve vojaške obveščevalne službe. Pri obveščevalnem oddelku glavnega štaba NOV in POS je bil sedaj odsek za obveščevalno službo v vojaških enotah, odsek za terensko obveščevalno službo, odsek za inozemsko obveščevalno službo, odsek za zveze, odsek za šolstvo ter skupina obveščevalnih oficirjev in administracija. Podobno so preuredili tudi obveščevalne centre korpusov in cone. Ti so namesto odsekov imeli ustrezne referente, med tem ko so obveščevalni centri divizij, brigad in odredov imeli le pomočnika za obveščevalno službo v enotah in pomočnika za terensko obveščevalno službo (Klanjšček in drugi 1976: 830).

7.2.7 SANITETA V NOV IN POS

Temelj slovenske partizanske sanitete so bile skrivne in močno zamaskirane bolnišnice, ki so bile ponavadi razvrščene v več ločenih manjših objektih. Zaščito teh bolnic in drugih stalnih sanitetnih ustanov je zagotavljala tajnost o lokaciji, maskiranje položaja in požrtvovalnost prebivalstva. Ustanavljati so jih začeli 1942 v Kočevskem Rogu. V prvem obdobju osvobodilne vojne, do jeseni 1942, pa so lahko organizirali le ilegalno zdravniško pomoč v obstoječih bolnišnicah ali zasebnih hišah (Klanjšček in drugi 1976: 832).

Vsaka bolnišnica je imela svojo »javko«. To je bil kraj, do koder so ranjence prinesle ali pripeljale vojaške enote, od tam naprej pa so jih prevzeli bolničarji. Za javke bližnjih bolnišnic so vedeli le politični komisarji višjih vojaških enot. Po pravilu je moral biti upravnik postojanke vedno zdravnik. Imeli so tudi dve intendanci, notranjo in zunanjo. V postojanki so bili še komisar, vojaški vodja, intendant in bolničarji. Imeli so tudi svoje stalne gradbene skupine (Mikuž 1967: 21–23).

Na območju 7. korpusa je v Kočevskem Rogu delovala največja Slovenska centralna vojna partizanska bolnica (SCVPB). Sčasoma se je razvila do zmogljivosti tristo ležišč, po kapitulaciji Italije pa se je razširila na enajst skrivnih in dve javni postojanki. Konec leta 1944 je njena zmogljivost znašala okrog sedemsto ležišč. Poleg običajnih oddelkov je imela še infekcijski oddelek, dva posebna kirurška oddelka s septično in aseptično operacijsko sobo, porodnišnico ter rekonvalescentni in sprejemno-triažni oddelek (Klanjšček in drugi 1976: 832).

Poleg Slovenske centralne vojne partizanske bolnišnice (SCVPB) so na tem območju delovale še Slovensko-hrvaška vojna partizanska bolnišnica in sanitetna šola (SHVPB in SŠ), bolnišnica Bobovec (SVPB-B), bolnišnica Mokrc (SVPB-M), bolnišnica Snežnik (SVPB-S), bolnišnica z ranjenci določenimi za evakuacijo (SVPB-E) in bolnišnica Ribnica ali Ravne, (SVPB-R) (Mikuž 1967: 16–19).

Vsak blok je imel svojo upravo. Vse uprave so bile podrejene Glavni upravi 7. korpusa. Vsak blok je imel svoj ekonomat, ki je bil podrejen sanitetnemu ekonomatu 7. korpusa. Vsaka bolniška postojanka ali oddelek v bloku je imel svoje vodstvo. Pri upravi bloka je bil tudi

apotekarski referent, ki je naročal sanitetni material pri korpusnih lekarnah. Vsak blok je imel svojega vojaškega komandanta, vsak oddelek pa komandirja (Mikuž 1967: 162).

Na območju 9. korpusa je bilo deset manjših stalnih sanitetnih postaj, konec leta 1943 pa so začeli graditi dva večja skrivna bolniška bloka. Prva je bila Slovenska vojna partizanska bolnišnica (SVPB) Franja, druga pa je bila Slovenska vojna partizanska bolnišnica (SVPB) Pavla. Skupaj sta imeli 415 ležišč (Klanjšček in drugi 1976: 833). Poleg teh dveh večjih pa je onkraj Soče nastala manjša partizanska bolnišnica »Jakob Završnik« z več oddelki, na Gorenjskem pa mreža manjših sanitetnih objektov (Mikuž 1967: 19). V 4. operativni coni pa so sprva imeli sistem dobro prikritih, večinoma podzemnih bunkerjev, ki so imeli približno po deset ležišč. Po prihodu 14. divizije na Štajersko so začeli graditi tudi bolniške ustanove (Klanjšček in drugi 1976: 833).

Organizacija celotne sanitete NOV in POS se od januarja 1945 do konca vojne ni veliko spreminjala. Takrat je bila skupna kapaciteta 2.262 ležišč. Vseh pacientov je bilo takrat 2.206. v vseh stalnih bolnišnicah je bilo 30 zdravnikov, 105 bolničarjev, 155 stražarjev in 652 ostalega osebja. V gibljivih bolnišnicah je bilo 34 zdravnikov, 21 bolničarjev, 45 stražarjev in 85 ostalega osebja. Do sredine januarja 1945 se je v oddelkih stalnih bolnišnic zdravilo okoli 10.000 pacientov (Mikuž 1967: 149, 159).

Tudi saniteta operativnih enot se je po letu 1943 razvila. Četa je imela četnega bolničarja in nosilce ranjencev, bataljon pa je imel sanitetnega referenta ali bolničarja. V boju so morali organizirati bataljonsko previjališče ranjencev in poskrbeti za njihovo evakuacijo. V taboru pa so skrbeli za čistočo in higieno. Sanitetni referent v brigadi je bil praviloma zdravnik ali študent medicine višjih semestrov. Brigadni sanitetni vod je skrbel za brigadno previjališče oziroma za brigadno ambulanto ter organiziral evakuacijo ranjencev. Brigadni vod je imel tudi higiensko skupino. Divizijski sanitetni odsek je vedno vodil zdravnik. Divizijska sanitetna četa je skrbel za ranjence in bolnike v gibljivi bolnišnici, v boju pa za divizijsko previjališče s kirurško ekipo. Sanitetni odsek korpusa ali cone je bil odgovoren za organizacijo sanitetne službe na svojem območju (Klanjšček in drugi 1976: 835).

7.2.8 VETERINARSKA SLUŽBA

Začetki veterinarske službe segajo v poletje 1942, ko so v glavnem poveljstvu slovenskih partizanskih čet postavili prvega veterinarskega referenta. Po kapitulaciji Italije je narodnoosvobodilna vojska zasegla veliko tovornih in jahalnih živali. Partizanskim enotam pa se je pridružilo tudi veliko veterinarjev, zato je glavni štab NOV in POS na novo organiziral veterinarsko službo (Klanjšček in drugi 1976: 836).

Veterinarska služba NOV in PO Slovenije se je 24. avgusta 1944 ločila od sanitetne in postala samostojna. Istočasno pa se je tudi civilna veterinarska služba osamosvojila od vojaške. Novembra 1944 je bila veterinarska služba znova preurejena. Veterinarski referat pri glavnem štabu NOV in PO Slovenije se je preoblikoval v veterinarski oddelek. Vodil ga je dotedanji veterinarski referent. Dodeljen mu je bil pomočnik-namestnik, ki je bil obenem referent za veterinarske in podkovske ustanove. Veterinarski referent pri štabu korpusa oziroma cone se je preimenoval v veterinarski odsek štaba korpusa oziroma cone, vodil ga je šef odseka. Odseke so sestavljali: pomočnik-namestnik, ki je bil tudi veterinarski referent za zaledje in veterinarske ustanove, drugi pomočnik je bil podkovski referent. Odsek so sestavljali še administrator, upravnik korpusne živinske bolnišnice, vodja korpusnega veterinarskega skladišča in bolničar-kurir, ki je hkrati opravljal tudi posle veterinarskega referenta zaščitnega bataljona korpusa. Pri štabih divizij, artileriji, brigadah, odredih, artilerijskih divizionih in zaščitnih bataljonih so veterinarsko službo vodili veterinarski bolničarji (Dolenc 1975: 114–115).

8. ORGANIZACIJA ITALIJANSKIH PARTIZANSKIH ENOT

Začetno obdobje nastajanja osvobodilnega gibanja lahko obravnavamo le po spominu udeležencev. Iz njihovega pripovedovanja je razvidno, da se je iz zbegane množice dvignilo nekaj posameznikov, antifašistov, vojakov ali mladincev, ki so takoj pomislili na uporabo orožja in na partizansko vojskovanje. Vzroke za taka dejanja je potrebno iskati v takratnem splošnem razpoloženju. Prišlo pa je tudi do novega pojava in sicer v tem smislu »da so se za takojšnjo akcijo pripravljene posamezniki le redkokje povezali z ostanki redne vojske, v kolikor pa so to storili, je bilo te že konec« (Battaglia 1971: 105–106).

Italijanska vojska je kapitulirala in se Nemcem skoraj ni upirala, pač pa je prišlo do njenega razsutja.

V Piemontu najdemo povezavo prvih partizanskih enot z oddelki razsute vojske. Po napadu Nemcev je bila formacija uničena, odpor pa je prešel v roke peščice mož, ki so jih vodili nižji oficirji. Iz te skupine so se kasneje razvili avtonomni odredi piemontskih partizanov. V abruških gorah so oficirji redne vojske zbrali okoli sebe večje število tavajočih vojakov. Zbralo se je 1.600 mož, vendar je bilo med njimi samo 320 pripadnikov bivše vojske, približno 100 je bilo jugoslovanskih in angleških ujetnikov ter 1.200 mladincev iz Terama. Tudi te skupine je bilo po nekaj dneh konec, toda iz nje je nastalo več partizanskih enot (Battaglia 1971: 106–108).

Kmalu je postalo jasno, da so formacije, ki nameravajo kopirati organizacijske kriterije prisotne v vojašnicah, obsojene na propad. Potreben je bil nov duh in novi kriteriji poveljevanja, saj so poveljevali drugačnim ljudem, ki niso imeli nič skupnega z obveznim služenjem, vpoklicem in formalno disciplino. Kot smo videli v zgornjih primerih, se skupine razpadle vojske niso uspele ohraniti, ker je bila pri njih preveč prisotna vojaška mentaliteta, niso se pa posvečali partizanskemu načinu vojskovanja. V zgornjih primerih gre tudi za precej hrupen začetek odpora, pravilo pa je bilo povsem drugo. Organiziran odpor se je porajal tiho, na skrivaj in spremljala ga je vrsta navidez nepomembnih dogodkov. Partizanske divizije iz poletja 1944 so nastale iz skupinic, ki so jeseni leta 1943 prve odšle v gore (Battaglia 1971: 108).

»V centralni in severni Italiji je imel politični in vojaški Odpor poseben značaj. Delno zaradi večjega zatiranja skvadrstov in policistov Italijanske socialne republike, nemške internacije vojakov in civilistov v Nemčijo, koncentracije nacionalnih zalog, delno zato, ker so se tam nahajale najbolj številčne, usklajene in odločne skupine antifašistov, ki so že imeli nekaj izkušenj« (Bendiscioli 1974: 58).

Rekruti so lahko izbirali med garibaldinskimi enotami, ki so jih vodili komunisti, enotami Giustizia e Libertà (G.L.), ki so pripadale akcijski stranki in avtonomnimi-neodvisnimi enotami. Kasneje pa so svoje enote ustanavljali tudi socialisti, krščanski demokrati in republikanci (Bocca 1966: 20).

Nekateri partizanski oddelki, ki so jih vodili nekdanji poveljniki redne vojske, so imeli politično neopredeljena imena: Autonomi, Fiamme Verdi, Val Toce, Osoppo; večina partizanskih oddelkov, ki so jih vodile antifašistične stranke, pa so imeli politična imena: Italia Libera, Giustizia e Libertà, Rosselli, Matteotti, Mazzini, Pisacane, Garibaldi, Spartaco... (Salvadori 1955: 85).

Na začetku so obstajale samo posamezne skupine partizanov. Kasneje je prišlo v gorah do razvoja brigad, ki so bile sestavljene iz bataljonov in odredov. Brigade pa so se združevale v divizije. Ilegalne enote GAP in SAP v mestih so se ravno tako razvile v skupine in brigade.

8.1 NEODVISNE PARTIZANSKE FORMACIJE

Neodvisne partizanske formacije so bile uradno ločene od političnih strank združenih v CLN. Sestavljene so bile predvsem iz nekdanjih vojakov redne vojske, mladeničev, ki pred 8. septembrom niso služili v italijanski vojski in drugih civilistov. V enotah je bila močno prisotna vojaška mentaliteta in držali so se vojaških pravil. (Dizionario II 2001: 179).

Mišljenje »vojakov« je bilo, da morajo biti vojaške formacije apolitične. Vojno so dojemali kot boj proti tujemu okupatorju in izdajalcem fašistom, ki niso poslušali Badogliove vlade. Okolje, način in metode dela so bile povsem vojaške. V enotah je vladala vojaška hierarhija po činih nekdanje vojske. Novinci so morali še vedno priseči svojo zvestobo kralju (Bianco 1974: 19–21).

Na začetku odpora so neodvisne formacije najštevilčnejše. V Piemontu je bilo novembra 1943 skupno 1.650 partizanov, od tega jih je neodvisnim formacijam pripadalo 1.000. Od skupno 3.800 partizanov, ki so se v tistem času nahajali v Italiji, pa jih je kar polovica pripadala neodvisnim formacijam (Bocca 1966: 93).

8.2 FORMACIJE POLITIČNIH STRANK

V nasprotju z neodvisnimi formacijami pa je bilo za formacije političnih strank na začetku značilno to, da so zavračale vse, kar je bilo povezano z vojsko, disciplino in vojaškim videzom. Na začetku formacije niso imele niti poveljnika, ampak nekakšen vojaško - politični kolegijski organ. V enotah ni obstajala nobena formalna hierarhija in vsi so opravljali vsa opravila. Z večanjem organizacije in ob spremenjenih okoliščinah pa je prišlo do novih zahtev, ki so sprožile spremembe. Prišlo je do t.i. »militarizacije« (Bianco 1974: 21–23).

Z večanjem števila partizanov in utrditvijo njihove morale, se je morala urediti tudi njihova vojaška organiziranost. Vedno močnejši je bil poudarek na »militarizaciji«. Od partizanskih oddelkov, hierarhično enostavno urejenih, so prešli na zahtevnejšo strukturo, ki je zahtevala strogo disciplino, natančno določeno in kompleksno hierarhijo ter pravilno razporeditev. Poveljniki so si pridobili avtoriteto in lahko so računali na poslušnost podrejenih. Vladala je

zelo stroga disciplina. Organizirali so straže in jih tudi stalno nadzorovali. Vsak partizan in vsaka enota je imela svoje orožje in opremo, za katero je bila tudi odgovorna. Kazni za neposlušnost so bile izredno stroge. Za najhujše prekrške so imeli sodišča, ki so obsojala tudi na smrt. Sčasoma so pričeli s specializacijo in delitvijo nalog znotraj enot. V nekaterih enotah so se partizani delili na »jurišne čete« in »logistične čete«. Logistične čete so formirali borci, katerih prednostna naloga je bila prevoz hrane in materiala in posledično razbremenitev jurišnih enot. Skrbno so izbirali častnike in podčastnike za poveljevanje. Organizirali so tečaje za saboterje, ustanovili so manjše specializirane skupine, kot so npr. izvidniki, organizirali so tudi intendantsko službo.

Jasno je postalo, da skupina ljudi, ki želi opravljati vojaško aktivnost, ne sme delovati anarhično, temveč mora biti disciplinirana, hierarhično razdeljena in upoštevati mora osnovna pravila, ki veljajo za vsako vojaško organizacijo (Bianco 1974: 53–57).

8.2.1 ENOTE GIUSTIZIA E LIBERTÀ

Med prvimi takimi skupinami se je v Piemontu 12. septembra nastanila borbena skupina »Italia Libera« (Svobodna Italija). Ustanovljena je bila v Torinu, nato pa je odšla v gore. Štela je dvanajst borcev, bili so člani Akcijske stranke in prihajali so iz meščanskih družin, nekateri celo iz premožnih. Iz nje je v teku naslednjih mesecev nastala divizija »Giustizia e Libertà« (Battaglia 1971:108–110).

V Akcijski stranki se niso nikoli slepili, da bi lahko nastanili in vzdrževali veliko vojsko, predvsem zaradi logističnih težav. Zato so pričeli z ustanavljanjem manjših skupin sestavljenih iz deset do dvanajst mož. Nastanjene so bile na pomembnejših točkah z zalogami hrane, ki je zadoščala za določeno obdobje. Enote so sestavljali požrtvovalni možje, poveljevali pa so jim sposobni poveljniki. Zbirali so orožje, eksploziv, obleke, hrano in zdravila. Ustanovili so tudi organizacijsko komisijo, ki je skrbela za preskrbo skupin in ohranjala povezavo med njimi (Angeli 1985: 58–60).

Enote niso bile oštevilčene, ampak so nosile imena padlih v osvobodilni vojni. Razpoznavni znaki pripadnikov enot GL so bili tribarvni trak okoli roke z napisom Giustizia e Libertà ali pravokotna kovinska ploščica, ki so jo nosili na levi roki s sabljo in napisom Giustizia e Libertà.

V enotah GL je skoraj povsod besedo odred zamenjala beseda kolona. Osnovna enota je bila skupina, nato pa četa, kolona, brigada in divizija. Vsak odred ali kolona je imel tudi političnega komisarja, v brigadi pa tudi namestnika komisarja (Angeli 1985: 85, 120).

Skupino so sestavljali štirje možje in vodja skupine, odred je sestavljalo štirideset mož (osem skupin), poveljnik ter ostali častniki, nižji častniki in podčastniki. Brigado je sestavljalo od dvesto do petsto mož (pet ali devet odredov), poveljnik in nižji častniki (Angeli 1985: 162).

V organizacijsko strukturo so bile formacije GL uvrščene tako: na vrhu je bilo Glavno poveljstvo za severno Italijo, pod njim je bilo regionalno poveljstvo, nato grupa divizij, posamezne divizije, brigade, bataljoni in odredi, ki so predstavljali najnižjo operativno enoto. Za akcijske skupine in skupine, ki niso delovale v gorah, se je uporabljalo enake izraze, dodani pa sta jim bili besedi GAP in SAP (Angeli 1985: 397).

8.2.2 ENOTE GARIBALDI

20. septembra 1943 je bilo v Milanu ustanovljeno Glavno poveljstvo jurišnih brigad Garibaldi. Luigi Longo je bil imenovan za glavnega poveljnika, Pietro Secchia pa za komisarja. Giorgio Amendola je poveljeval formacijam v centralni Italiji, Giancarlo Pajetta je bil namestnik glavnega poveljnika in glavnega štaba. S temi vodilnimi ljudmi na čelu so v vseh regijah začele nastajati brigade in odredi Garibaldi. Vanje so se lahko vključevali vsi, ki so se bili pripravljeni bojevati. Komunisti so želeli vzpostaviti učinkovito in organizirano partizansko gibanje in zmanjšati na minimum neljube dogodke in napake, ki so jih naredili v prvih tednih odpora. (Storia della Resistenza I, 203–204).

Komunistična organizacija je v dvajsetih letih fašistične vladavine postala slabotna in si je opomogla šele s stavkami marca 1943. Glavno poveljstvo je podalo tri smernice nadaljnjega razvoja. Organizirali so kurirske zveze med obstoječimi celicami in povezali aktiviste iz različnih con. Imenovali so inšpektorje, ki so nadzirali in spodbujali politično-vojaško delovanje. Člane glavnega poveljstva pa so decentralizirali tako, da je vrh ostal v Milanu, v vsaki regiji pa so ustanovili delegacijo, ki jo je vodil član glavnega poveljstva (Dizionario II 2001: 202–205).

Odrede je sestavljalo štirideset do petdeset mož, vsak odred pa je bil razdeljen v enote, ki so imele po pet mož. Poveljevala pa sta jim poveljnik in komisar. Poveljnik je bil odgovoren za organizacijo in vojaška vprašanja v enoti. Politični komisar pa je skrbel za moralo med partizani in jih informiral o poteku vojne, o najnovejših dogodkih, o ciljnih osvobodilnega gibanja in skrbel za disciplino v vojski. Skrbel pa je tudi za ohranjanje stika s civilnim prebivalstvom. V vsaki formaciji so imeli tudi politično enoto, v kateri so bili vsi člani stranke, ki so sestavljali to formacijo. Za vsako tako enoto je moral biti nekdo odgovoren, pri številčnih političnih enotah pa so lahko ustanovili vodstveni komite, ki so ga sestavljali trije člani (Spriano 1975: 189–191).

GAP-Gruppi di Azione Patriottica (Domoljubne akcijske skupine)

Skupine GAP je ustanovilo glavno poveljstvo Brigad Garibaldi proti koncu septembra leta 1943 z namenom bojevanja v mestih. To so bile skupine za napad, sestavljene iz mladih in drznih ljudi. Napadali so neposredno, pogosto kar na glavnih ulicah. Napadali so nemške častnike, fašistične generale, poveljniške sedeže, skladišča, vojaške kolone med premikanjem, železniške postaje, električne centrale. Ustanovitev GAP ni bilo enostavna, ker so bile njihove akcije zelo nevarne, po drugi strani pa so bili komunisti pri teh dejanjih osamljeni. Ostale stranke so nasprotovale takšnim akcijam zaradi svoje mentalitete ter zaradi ideoloških in moralnih principov. Šele kasneje je komunistom sledila Akcijska stranka. Ustanovila je svoje skupine GAP in tako dala svoj prispevek tudi na tem področju. Akcije GAP so bile zelo tvegane in težke, toda sovražnikov teror je bil lahko razbit samo s partizanskim terorjem, združenim z masovno akcijo partizanov (Enciclopedia II 1971: 475).

Na začetku je bilo težko novačiti prostovoljce za boj v gorah, še težje pa je bilo najti prostovoljce, ki bi izvajali akcije v GAP. Za to obstaja jasna razlaga: vsakdo se je počutil relativno varnega, ko se je boril poleg drugih soborcev. In tudi če je bila formacija majhna (20–30 mož), je bila nekako povezana z ostalimi bližnjimi formacijami. Formacija se je lahko izognila močnejši sovražnikovi sili ali se s pomočjo lastnega orožja umaknila višje v gore.

To pa ni veljalo za borce v GAP, ki so živeli in delovali v mestih. Po mestih so hodili brez uniform in pogosto tudi brez orožja. Po mestu ni mogel hoditi težko oborožen, kvečjemu so imeli v žepu pištolo ali ročno bombo. Okolje jim ni nudilo naravne zaščite, živeli pa so v stanovanju ali sobici pri družinah, katere sploh niso vedele za njihovo tajno delovanje. Pomemben pa je tudi psihološki vidik takega delovanja. GAP so delovali v mestih in

pomemben je bil element presenečenja. Poleg strahu je bilo napasti s hladnim orožjem nemškega častnika, stražarja, fašističnega funkcionarja tudi zelo stresno dejanje (Enciclopedija II 1971: 476).

V partizanske enote Garibaldi so lahko pristopili vsi prostovoljci, medtem ko so v GAP lahko vstopili samo komunisti. Isto je veljalo za Akcijsko stranko. Vsak GAP je bil sestavljen iz 3–4 mož: vodja skupine, njegov namestnik in dva gappista. Tri skupine s po štirimi možmi so sestavljale odred. Na čelu odreda je bil poveljnik in politični komisar. Samo člani iste skupine so lahko bili v medsebojnem stiku. Skoraj vedno so med seboj ignorirali osebne podatke, saj so vsi imeli svoje ilegalno ime. Vodja skupine je bil povezan s poveljnikom in političnim komisarjem odreda, imel pa je na razpolago informacijsko službo, upravo, laboratorij za eksplozive, skladišče orožja in sanitetno službo. Pri najpomembnejših akcijah je moral vedno sodelovati poveljnik ali komisar odreda. Glede na okoliščine so pripadniki GAP uporabljali brzostrelko, avtomatsko pištolo, nož, ročno bombo in revolver (Enciclopedija II 1971: 476).

Z namenom, da bi organizacijsko poenotili formacije prostovoljcev in da bi z večjo organiziranostjo in trdnostjo porasel tudi občutek za red in disciplino, se je Glavno poveljstvo CVL odločilo za izdajo naslednjih norm:

1. Za »borce prostovoljce za svobodo« se smatrajo samo državljani, ki trajno služijo v oboroženih formacijah v boju proti Nemcem in fašistom. Izključeni so pripadniki čet za obrambo in napad in ostale lokalne oborožene formacije, četudi so oborožene in so le občasno aktivne, sestavljajo pa jih delavci, ki niso zapustili svojih delovnih mest.
2. Osnovna partizanska enota je četa, ki jo sestavlja od deset do petnajst mož in je razdeljena na dve skupini. Vsaki četi poveljuje vodja čete, vsaki skupini pa vodja skupine.
3. Tri do pet čet tvori oddelek. Oddelku poveljujejo poveljnik, podpoveljnik in politični komisar. Poveljstvo oddelka naj bi imelo tudi odgovorne za transport, povezave in intendantsko službo.
4. Več oddelkov se lahko združi v večjo enoto, ki jo sestavlja od 300 do 400 mož, za katero se priporoča enotno poimenovanje brigada. Poveljstvo brigade je sestavljeno iz poveljnika, komisarja, podpoveljnika, podkomisarja, pridruži pa se jim lahko še načelnik glavnega štaba ali pribočnik. Ima pa tudi odgovorne za sekcije: operacije, informacije, intendantsko službo, transport in saniteto. V vsaki brigadi se priporoča tudi oddelek partizanske policije in oddelki s komandosi.
5. Med častnike spadajo: poveljniki, komisarji, brigadni in oddelčni podpoveljniki in pod komisarji. Vodja čete je podčastnik, vodja skupine pa nižji podčastnik.
6. Določili so oznake in čine za častnike in podčastnike.

(Rochat 1972: 122–123).

Definirali so tudi sestavo formacij:

- divizija: sestavljena iz dveh ali treh brigad, skupaj od 600 do 1000 mož,
- brigada: sestavljena iz treh bataljonov, skupaj 300 mož,
- bataljon: sestavljen iz treh oddelkov, skupaj 100 mož,
- oddelek: sestavlja ga od 30 do 40 mož,

(Rochat 1972: 259).

Dne 29. marca 1945 je CLNAI sprejel odločitev o preoblikovanju partizanskih formacij v regularne vojaške enote. Vse enote so prišle pod poveljstvo CVL, ki je bilo neposredno podrejeno CLNAI. Odpravljena so bila vsa ostala poveljstva in vsa poimenovanja (Garibaldi, Giustizia e Libertà...). Čete in bataljoni v vsaki brigadi so morali biti oštevilčeni in nositi so morali ime nekoga, ki je padel v osvobodilnem boju. Natančno so definirali tudi označevanje divizij. Definirali so tudi simbole, oznake in pozdrav. CVL je imel naslednja poveljstva: Glavno poveljstvo za zasedeno Italijo, regionalna poveljstva, območna poveljstva, poveljstva mest, od katerih so bila odvisna tudi operativna teritorialna poveljstva. Vojaška sestava je bila naslednja: četa, oddelek, bataljon, brigada in divizija. Natančno je bila določena sestava Glavnega poveljstva, financiranje, kriteriji, katere je potrebno upoštevati pri združevanju in odnos političnih strank do CVL (Rochat 1972: 459–465).

9. SESTAVA SLOVENSКИH PARTIZANSKIИ ENOT

Skoraj nobena od prvih čet, ki so nastale na Slovenskem, ni nastala spontano. Nastajale so pod vodstvom Komunistične partije Slovenije in Osvobodilne fronte. Večina čet je nastala iz ilegalnih ali bojnih skupin. Kasneje pa so deli čete odšli na drugo ozemlje in tam so ustanovili novo četo. »Prve partizanske čete so vzniknile v bližini industrijskih središč, kot so Ljubljana, Kranj, Jesenice, Kamnik, Trbovlje, Celje, Velenje s Šoštanjem in Maribor.« Osnovno jedro čet so sestavljali predvsem napredni delavci. Vso pomoč so jim nudili tudi zavedni slovenski kmetje, sami pa so v čete začeli vstopati kasneje. Poveljniki in politični komisarji so bili iz vrst članov partije, ki so prej delovali v vojaških komitejih ali pa so že imeli nekaj vojaškega znanja. Med njimi je bilo tudi nekaj rezervnih podoficirjev in oficirjev bivše jugoslovanske vojske, ter nekaj aktivnih oficirjev. V veliko pomoč so bili tudi bivši španski borci. Ocenjuje se, da je bilo konec julija in v prvi polovici avgusta 1941 v Sloveniji 700 do 800 partizanov in oboroženih ilegalcev (Klanjšček in drugi 1976: 125–127).

Leta 1941 je bilo v partizanskih četah 1.924 borcev in bork. Od teh jih je bilo 1.896 Slovencev, 28 borcev pa drugih narodnosti. Največ borcev in bork, 1.100, jih je bilo v partizanskih enotah na Gorenjskem, kjer so razvili množično ljudsko vstajo. Štajerska jih je imela 266, Ljubljanska pokrajina in Slovensko primorje pa 558. V drugih delih Jugoslavije pa je bilo še 134 borcev in bork (Klanjšček in drugi 1976: 226).

»Konec aprila 1942 je slovenska partizanska vojska štela okoli 2.500 borcev. Imela je partizansko brigado, dva močna partizanska odreda, dva samostojna bataljona, šest samostojnih partizanskih čet in šolski tabor. Skupno je bilo 14 partizanskih bataljonov. Razen tega je bilo po vsej Ljubljanski pokrajini, tudi v Ljubljani, še veliko enot Narodne zaščite, katerih števila ni mogoče natančno ugotoviti.« Poleg partizanskih čet so na začetku vstaje nastajale tudi bojne in sabotažne skupine, ki so se v okviru Varnostno-obveščevalne službe OF razvile v udarne skupine varnostnikov in v množično vojaško dejavnost Narodne zaščite (Klanjšček in drugi 1976: 256).

Oktobra 1942 je bilo v Ljubljani 3.000 zapriseženih zaščitnikov, povezanih v osem bataljonov, pred veliko italijansko ofenzivo pa v vsej Ljubljanski pokrajini okrog 10.000 (Krivic 1967: 65, 72, 75).

»Narodnoosvobodilna vojska Slovenije je konec zime 1942/43 imela štiri udarne brigade, osem partizanskih odredov ter po en samostojen partizanski bataljon in četo. Delovalo je 28 bataljonov, trije odredi pa so imeli le čete in teh je bilo osem. Zaradi pomanjkanja ustreznih virov ni mogoče točno ugotoviti števila vseh borcev, ceni se pa, da jih je bilo okrog 3.500.« Leta 1943 sta bili ustanovljeni prvi slovenski diviziji. To sta bili 14. in 15. NOV in PO Jugoslavije. Septembra leta 1943 sta obe diviziji združevali sedem brigad in imeli približno 4.000 borcev. Skupaj s še drugimi enotami pa se je takrat v Ljubljanski pokrajini nahajalo okrog 4.700 partizanov. V istem obdobju pa je bilo v Sloveniji okrog 5.500 partizanov in partizank (Klanjšček in drugi 1976: 436, 501).

Po kapitulaciji Italije je prišlo do zaplembe velike količine orožja, streliva, opreme in živil. IOOF je skupaj z glavnim štabom NOV in PO Slovenije 11. septembra 1943 razglasil splošno mobilizacijo. Vpoklicani so bili vsi za orožje sposobni moški od 17. do 45. leta starosti. Tako so lahko okrepili vse brigade 14. in 15. divizije, ustanovili pa so še 18. divizijo NOV in PO Jugoslavije. Brigade so po kapitulaciji Italije narasle na 1.000 do 1.500 ljudi. V 15. diviziji pa je bilo v vsaki brigadi okrog 1.600 partizanov. Italijanski vojaki se niso množično vključevali v narodnoosvobodilno vojsko, ampak so to storili le posamezni vojaki, za krajši čas pa tudi kak višji oficir (Klanjšček in drugi 1976: 516, 544, 545).

Poleti 1944 je slovenska narodnoosvobodilna vojska dosegla številčno največji obseg. Po podatkih glavnega štaba NOV in PO Slovenije so narodnoosvobodilna vojska in partizanski odredi Slovenije skupaj z enotami zaledne vojaške oblasti šteli 29.462 bork in borcev. Od tega jih je bilo v sestavi enot pri glavnem štabu skupaj 2.727, v 7. korpusu jih je bilo 10.568, v 9. korpusu 9.501 in v 4. operativni coni 6.666 bork in borcev (Zbornik VI/16, dok. 79; 460–461).

V teh podatkih pa niso vključene enote brigad Vojske državne varnosti, moštvo TV linij, zaščitne enote političnih in oblastvenih organov, itd., ki so skupaj šteje približno 4.000 bork in borcev. Tako se je konec poletja 1944 na ozemlju Slovenije nahajalo okrog 33.500 do 35.000 oboroženih borcev osvobodilnega gibanja (Klanjšček in drugi 1976: 771).

Decembra 1944 so po evidenci glavnega štaba narodnoosvobodilna vojska in partizanski odredi šteli 34.625 borcev in bork. Glavni štab skupaj s 14. zaščitno brigado in gojenci oficirske šole jih je imel 1.514 po spisku, dejansko pa 1.735, v 7. korpusu jih je bilo 5.936

(oboroženih 5.666), v 9. korpusu 6.481 (oboroženih 5.093), v 4. operativni coni pa 4.076 (oboroženih 3.771). Partizanski odredi so skupno šteli 5.100 borcev (oboroženih 3.813), enote vojaške zaledne oblasti pa 10.648 (oboroženih 3.740). Avstrijski bataljon je štel 76 oboroženih mož, italijanski bataljon do 18. oktobra 1944 ni bil oborožen, nato pa so ga postopoma oboroževali. Štel je 794 mož, od tega je bilo oboroženih 335 (Zbornik VI/17, dok. 80; 535–536).

Zgornjemu številu pa lahko prištejemo še 1.500 borcev, ki so bili po TV linijah za zveze, in okrog 2.000 borcev v diviziji Narodne obrambe razporejene po vsej Sloveniji. Tako je oborožena moč narodnoosvobodilnih enot in partizanskih odredov konec leta 1944 znašala okrog 38.000 borcev in bork (Klanjšček in drugi 1976: 799).

Po podatkih glavnega štaba NOV in PO Slovenije je bilo marca 1945 v operativnih enotah NOV in POS po seznamu 25.331 borcev in starešin, na mestu pa 21.579. V glavnem štabu in njegovih enotah jih je bilo 1.275 (1.513 z gojenci oficirske šole vred), v 7. korpusu jih je bilo 8.231 (na mestu 6.549), v 9. korpusu jih je bilo 7.824 (na mestu 7.526), v 4. operativni coni (po evidenci z dne 15. december 1944) pa jih je bilo 8.001 (na mestu 5.991). V zalednih enotah in ustanovah se je tisti čas nahajalo 11.947 (na mestu 11.459) borcev in bork. V ustanovah in enotah vojaške oblasti 7. korpusa 5.292 (na mestu 4.998), v 9. korpusu 4.326 (na mestu 4.219) in v 4. operativni coni 2.329 (na mestu 2.242). Tako je bilo skupno na seznamu 37.278, na mestu pa 33.038 borcev in starešin. Dejansko pa je bilo na začetku marca 1945 to število že manjše in ni presegalo 25.000 bork in borcev. V operativnem delu se je nahajalo okrog 17.000, v zalednem delu pa okrog 8.000 bork in borcev. Skupaj z Narodno obrambo, moštvom kurirskih zvez in Narodno zaščito je bilo v Sloveniji okrog 30.000 bork in borcev NOV in POS (Klanjšček in drugi 1976: 906).

Po podatkih glavnega štaba JA za Slovenijo z dne, 6. april 1945, je bilo v Sloveniji takrat 36.490 borcev in starešin. V število niso vključene enote Narodne obrambe. »V zalednih enotah in ustanovah jih je bilo na mestu 11.154, v operativnih enotah 7. in 9. korpusa ter 4. operativne cone pa 19.270, skupaj na mestu torej 30.424 borcev in starešin.« (Klanjšček in drugi 1976: 928, 929).

Slovenske oborožene sile so tik pred koncem vojne štejele sedem divizij, od tega je bila ena italijanska, 28 enot v moči brigade, od česar je bila ena inženirska, ter tri italijanske in

dvanajst odredov, od tega sta bila dva mornariška. Dne, 26. aprila 1945, so brez enot divizije Narodne obrambe šteje osvobodilne enote Slovenije 37.901 borca in starešino, brez zalednih vojaških organov (11.234) pa skupaj 26.667 borcev in starešin (Klanjšček in drugi 1976: 1011).

Slovensko osvobodilno gibanje je protifašističnim gibanjem sosednjih narodov pomagalo pri oblikovanju oboroženih enot. Nekateri protifašisti drugih narodnosti pa so se vključevali v NOV Slovenije. Do kapitulacije Italije so bili to le posamezni borci, ob kapitulaciji pa so nastale prve enote, ki so bile izključno ali v pretežni meri sestavljene iz pripadnikov drugih narodnosti. V Slovenskem primorju so nastajale posebne italijanske partizanske enote. Med operiranjem na ozemlju NOV Slovenije so se morale podrediti njenemu operativnemu poveljstvu, imele pa so svoje kadre in same so urejale svoje notranje zadeve. Tiste enote, ki so nastale v notranjosti Slovenije, pa so imele značaj enot NOV Slovenije. Razen po poveljevanju, ki je bilo v italijanščini, se v ničemer niso razlikovale od ostalih enot NOV Slovenije. Aprila 1944 je bil ustanovljen tudi poseben paritetni štab, ki sta ga sestavljala predstavnik štaba 9. korpusa NOVJ ter predstavnik poveljstva garibaldinskih udarnih brigad in oddelkov v Italiji. Med operiranjem italijanskih enot na ozemlju 9. korpusa so bile podrejene paritetnemu štabu in prek njega štabu 9. korpusa. Od kapitulacije Italije se je v NOV in POS do konca vojne bojevalo osem italijanskih brigad. V narodnoosvobodilni vojni na Slovenskem se je bojevalo nekaj tisoč italijanskih borcev. Drugi po številu tujih borcev so bili borci sovjetskih narodnosti. V Slovenijo so prišli iz ujetniških taborišč na severu Italije. V enotah NOV in POS je bilo okrog osemsto borcev sovjetskih narodnosti, v zadnjih dneh vojne pa še več. V NOV in POS so ustanovili tudi Avstrijski bataljon. V enoti so poveljevali v nemškem jeziku in nosili so enake uniforme kot drugi borci NOV, le da so imeli na levem rokavu prišit avstrijski grb. V partizanske vrste so vstopali tudi nemški, francoski, madžarski, češki, poljski in drugi antifašisti. Ocenjuje se, da je bilo pod poveljstvom glavnega štaba JA za Slovenijo okrog 4.000 do 5.000 borcev nejugoslovanskih narodnosti (Klanjšček in drugi 1976: 935, 940).

10. SESTAVA ITALIJANSKIH PARTIZANSKIH ENOT

Ugotavljanje sestave enot v prvih dneh odporništvu ni enostavno. Vojaki razpadle vojske in moške iz mest so odhajali v gore in se združevali v skupine. Natančen popis teh skupin otežuje nestalnost enot, stalna nihanja v številu in težko ločevanje bojnikov od sodelavcev. Večina obstoječih raziskav se osredotoča na posamezne enote ali kvečjemu na enote v določeni pokrajini. Za celotno sliko pa se bom skliceval na knjigo *Storia dell'Italia partigiana*, ki jo je napisal Giorgio Bocca leta 1966. Njegova ocena je, da je bilo pozimi 1943/44 v Italiji 10.000 do 15.000 partizanov. Poleti 1944 jih je bilo že 50.000 in število je do septembra 1944 raslo, nato pa začelo padati in se po nemški ofenzivi ustalilo na 20.000 do 30.000. Spomladi 1945 pa pride do ponovnega vzpona in enote so marca štejele okoli 80.000 partizanov. Pred vsesplošno vstajo so italijanske partizanske enote štejele okoli 130.000 partizanov, ob osvoboditvi pa 250.000. (Dizionario II 2001: 771).

Deset dni po premirju (18. septembra 1943) ima italijansko odporništvu približno 1.500 moških. Tisoč se jih nahaja na severnem delu Italije, od teh jih je polovica v Piemontu, petsto pa v osrednjem in južnem delu Italije (Bocca 1966: 34, 93).

Med oktobrom in koncem leta 1943 je bila sestava enot že bolj jasna. Najštevilčnejše in najbolj razvite so bile enote v Piemontu. Upornikov v Piemontu je bilo v tem času približno 1.650. Od tega jih je bilo 600 neodvisnih, 150 partizanov je bilo pripadnikov enot GL, 150 je bilo pripadnikov enot Garibaldi, 250 partizanov vseh formacij se je nahajalo med Padom in Canavesem, 500 pa med Biellesem in Ossolo. Če bi tem enotam prišteli tudi pomožne enote, bi lahko dosegli število 2.000 partizanov. Konec novembra je bilo v Lombardiji približno 300 oboroženih upornikov. V gorah jih je bilo približno 250, ostali so bili razporejeni po nižinah. Od tega jih je bilo 50 pripadnikov enot GL, 80 garibaldincev, 80 pripadnikov zelenih plamenic, 30 se jih nahaja v pokrajini Valtellina in 20 jih je v skupini, imenovani Puecher. V tem času je imela Beneška pokrajina približno 700 oboroženih upornikov. Enote so bile povečini mešane, nekatera območja pa so obvladovali pripadniki določene stranke. Na prvem območju je bilo okoli 100 neodvisnih in garibaldincev, na drugem je bilo 200 neodvisnih in katolikov, na tretjem je bilo 300 pripadnikov enot GL in garibaldincev ter na četrtem 100 garibaldincev. V Liguriji je bilo zbranih 200 oboroženih upornikov, v Toskani jih je bilo

približno 250, proti Jadranu pa približno 150 mož. V Abruzzih pa se je takrat nahajalo približno 300 borcev.

Od meseca septembra, ko je bilo skupno število partizanov približno 1.500, je do konca leta 1943 skupno število naraslo na 3.800 partizanov (Bocca 1966: 103, 109). Od vseh 3.800 partizanov, ki so se takrat nahajali v Italiji, jih je kar polovica pripadala neodvisnim formacijam. Razlog za tako visoko vključevanje v neodvisne formacije je bila predvsem apolitičnost in legitimnost teh formacij. Ljudje, naveličani politike, so se najraje vključevali v take formacije, čas pa je pokazal, da je bila takšna apolitičnost le navidezna. Nekatere neodvisne formacije so namreč začele simpatizirati z monarhijo, druge s socialisti, katoliki ali liberalci (Bocca 1966: 34, 93).

30. aprila 1944 je bila sestava enot naslednja.

Skupno število upornikov v Liguriji je bilo 1.350. Od tega jih je bilo 1.000 garibaldincev, 250 pripadnikov enot GL in 100 neodvisnih. Piemont je bil še naprej vodilen po številu enot in organizaciji le teh. Skupno se je na tem območju nahajalo 3.680 oboroženih upornikov. Od tega jih je bilo 1.500 garibaldincev, 1.300 neodvisnih, 800 pripadnikov enot GL in 80 pripadnikov enot Matteotti. V Lombardiji je bilo skupno 1.550 borcev. Od tega jih je bilo 550 garibaldincev, 320 pripadnikov enot GL, 500 je bilo katolikov, 100 neodvisnih in 80 pripadnikov Matteotti.

V dokumentih Glavnega poveljstva iz Milana so številke veliko večje. V Liguriji naj bi bilo 3.000, v Piemontu 6.000 in v Lombardiji 4.000 mož. Ferruccio Parri pa v svojem pismu 8. aprila 1944 pravi, da bi lahko zbrali 5.000 ljudi v Piemontu, 2.000 do 3.000 ljudi v Lombardiji in 2.000 ljudi v Benečiji.

V Benečiji je bilo skupno 2.150 mož. 1.350 je bilo garibaldincev, 100 pripadnikov enot GL in 700 neodvisnih. V Emiliji je bilo skupno 750 mož. Od tega jih je bilo 500 garibaldincev, 200 pripadnikov enot GL in 50 katolikov. V Toskani je bilo v tem obdobju 1.700 mož. Od tega 700 garibaldincev, 600 pripadnikov enot GL, 130 katolikov in 270 neodvisnih. V pokrajini Umbria in Marche se je nahajalo skupno 1.250 mož. Od tega jih je bilo 700 garibaldincev, 400 neodvisnih in 150 pripadnikov enot GL. V Laciju se je konec aprila 1944 nahajalo 300 partizanov, v Abrucih pa približno 150 neodvisnih borcev, 60 komunistov, ostalih borcev pa je bilo približno 350, skupno torej 560 borcev (Bocca 1966: 297–302).

Popis borcev v tem času kaže, da je bilo skupno število približno 12.600 borcev. Od tega se jih je približno 9.000 nahajalo na severu Italije, 3.600 pa v centralni in južni Italiji. Garibaldinskih enot je bilo približno 5.800, neodvisnih pripadnikov je bilo 3.500, pripadnikov enot GL 2.600 in katolikov približno 700. Četudi je bilo enot GL manj kot neodvisnih pripadnikov, so zaradi kvalitete kadra skupaj z garibaldinci bili vodilni v Italijanskem odporu. Če tem borcem dodamo še pomožne enote, pridemo do številke 20.000 do 25.000 (Bocca 1966: 302).

Julija 1944 je Ferruccio Parri navedel naslednje podatke o partizanskih formacijah. Skupno število vseh borcev je bilo 50.000. Od tega je bilo 25.000 garibaldincev, 15.000 pripadnikov enot GL in 10.000 neodvisnih pripadnikov. V to število niso vključene enote Matteotti in republikanske enote, ki so takrat šteje približno 2.000 mož (Bocca 1966: 289).

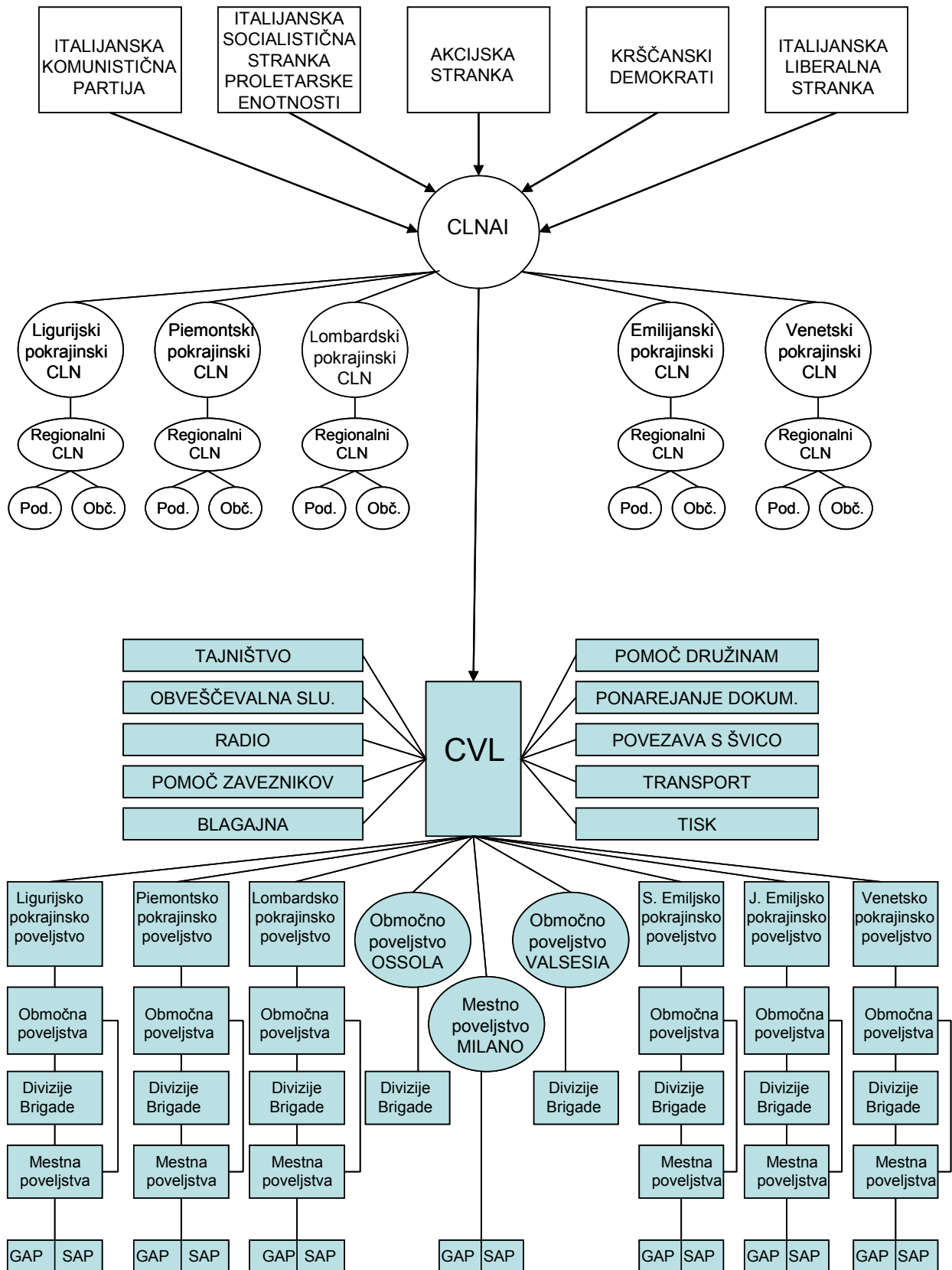
V začetku marca 1945 je imela Italijanska partizanska vojska 80.000 mož, sredi aprila pa po oceni Glavnega štaba že 130.000 mož. V dneh vsesplošne vstaje se je to število povzpelo na 250.000 do 300.000 mož. Proti koncu vojne se je vse več ljudi vključevalo v partizane. To vključevanje pa so dopuščali zaradi političnega interesa, medtem ko so bojne operacije še vedno opravljale izkušene enote. Ferruccio Parri zato ocenjuje, da je bilo v tem času približno 70.000 bork in borcev. Od tega jih je bilo 7.000 v Liguriji, 30.000 v Piemontu, v Lombardiji jih je bilo 9.000, v Venetu jih je bilo 12.000 in ravno toliko tudi v Emiliji. Za garibaldinske enote se ocenjuje, da je bilo 15. aprila 1945 v Piemontu 9 garibaldinskih divizij, ki so imele 15.000 mož, v Lombardiji 3 divizije, ki so imele 4.000 mož, v Venetu so bile 4 divizije z 10.000 možmi, v Emiliji 3 divizije z 12.000 možmi in v Liguriji 4 divizije z 10.000 možmi. Skupno so šteje 51.000 borcev. Ker so garibaldinske enote sestavljale približno polovico Italijanske partizanske vojske, lahko govorimo o skupnem številu 100.000. Ostalih 150.000 pa so bile zaščitne sile (Bocca 1966: 569–570).

Pripadniki drugih narodnosti so se leta 1943 v Italiji nahajali v koncentracijskih taboriščih. Nekatera izmed teh taborišč so nemške enote ob kapitulaciji Italije blokirale in onemogočile pobeg zaprtim, nekatere pa so italijanski vojaki prej zapustili in zaporniki so se porazgubili po deželi. Pri pobegih jim je pomagalo predvsem lokalno prebivalstvo. Priskrbelo jim je obleke, hrano in skrivališča. Kasneje se jih je večji del pridružil prvim odporniškimi skupinam. Nemci so med vojno tudi mobilizirali in v Italiji razmestili več kot 5.000 mladih Čehov, ki so imeli nalogo teritorialnega nadzora. Od tega se jih je 600 v juliju 1944 pridružilo partizanom.

Enota Svobodna Nemčija, ki so jo sestavljali Nemci, Avstrijci in Čehi je delovala od poletja 1944 z enotami Garibaldi. Pozimi 1944–1945 je ta bataljon doživel velike izgube. Skupine Slovanov so bile organizirane v Umbriji. Sestavljalo jih je nekaj sto slovenskih političnih konfinirancev ter nekdanjih zapornikov iz Jugoslavije in Sovjetske zveze, ki so bili zelo tesno povezani med seboj. Z osvoboditvijo Umbrije so se Jugoslovani vrnil domov.

Ostali prostovoljci iz drugih držav so delovali samostojno ali v majhnih skupinah znotraj italijanskih partizanskih brigad. To so bili predvsem Francozi, Britanci in Poljaki (Dizionario della Resistenza II 227–229).

Tabela 10.1: Organizacija italijanskega odporništva

Vir: Pietra 1949: 149.

11. VERIFIKACIJA HIPOTEZE IN ZAKLJUČEK

Odporniški gibanji Slovenije in Italije sta kljub svoji različni politični in vojaški organiziranosti razvili polno politično in vojaško strukturo.

- Politične in vojaške organizacije so bile pri obeh odporniških gibanjih različne.
- Različna organizacijska oblika je bila v posameznem odporniškem gibanju ustrezna in potrebna.

V Sloveniji je z ustanovitvijo Osvobodilne fronte odporništvo oblikovalo svojo organizacijo, v katero so se združile manjše politične skupine. V to organizacijo pa nista bili vključeni najmočnejši politični stranki, Slovenska ljudska stranka in liberalna vsejugoslovanska Jugoslovanska nacionalna stranka. Oporo so imele predvsem med mladino, delom izobraženstva in delavci. Skupaj so organizirale množično odporniško gibanje, v katerem so vse bolj odločilno besedo dobivali komunisti (KPS). Osvobodilna fronta je bila razvejana organizacija. Njen najvišji organ je bil Vrhovni plenum OF, njegovo operativno telo pa Izvršni odbor OF. Osvobodilna fronta je imela po posameznih pokrajinah pokrajinske odbore, ti pa so se naprej delili na okrožne, okrajne in terenske. Jeseni leta 1941 je bil ustanovljen Slovenski narodnoosvobodilni odbor (SNOO), ki je bil najvišji predstavniški organ slovenskega naroda.

V Italiji so se pobude o enotnosti antifašistične opozicije pojavile že ob vstopu Italije v vojno, vendar je do ustanovitve prvega skupnega organa prišlo šele februarja 1943. Po 8. septembru 1943 so začeli z ustanavljanjem Narodnoosvobodilnih odborov (CLN). Za razliko od Slovenije je bilo v CLN združenih pet (na jugu šest) popolnoma avtonomnih strank. Kot najvišji politični organ osvobodilnega gibanja so priznavali Centralni Narodnoosvobodilni odbor (CCLN) v Rimu. Po osvoboditvi Rima pa je vodenje odpora v severni Italiji prevzel Narodnoosvobodilni odbor za severno Italijo (CLNAI). Tudi njegova organizacijska struktura je bila podobno razvejana kot slovenska. Podrejeni so mu bili pokrajinski odbori, ki so se nadalje delili na regionalne, občinske, podjetniške in mestne odbore.

Partizanska vojska je bila organizirana s strani KP Jugoslavije, na območju Slovenije pa je to nalogo prevzel njen podrejeni organ KP Slovenije. Partizanska vojska je imela več razvojnih

faz, od tod tudi različne strukture. Organizacijo oboroženih enot je vodilo Vrhovno poveljstvo slovenskih partizanskih čet, ki se je med vojno večkrat preimenovalo in spremenilo svojo strukturo. Nastajanje partizanskih enot je bilo različno glede na moč organiziranja KPS in okolja, v katerem so enote nastajale. Glavno poveljstvo je leta 1943 svoje enote razdelilo v štiri operativne cone. Leta 1944 pa je Glavni štab vodil dva korpusa in 4. štajersko operativno cono, v sestavi katerih je bilo pet divizij ter nekatere samostojne brigade, odredi in bataljoni. V prvem letu vojne se je nahajalo v partizanskih četah 1.924 borcev in bork, število je v naslednjih letih raslo in konec leta 1944 doseglo številčno največji obseg (okrog 38.000).

Tudi v Italiji, vendar veliko kasneje kot v Sloveniji, je bil ustanovljen Vojaški odbor z nalogo, da organizira oborožen upor. Ustanovitev skupnega poveljstva je bila veliko težja, saj je vsaka stranka v Italiji imela svoje enote, poleg teh pa so nastajale tudi strankarsko neodvisne enote iz ostankov redne vojske. Zato je šele poleti 1944, ko so odpravljena nasprotujoča si mnenja med strankami, prišlo do ustanovitve Odreda borcev prostovoljcev za svobodo (CVL). Vojaški odbor pa se je preoblikoval v Glavno poveljstvo. Podrejena so mu bila pokrajinska, območna in mestna poveljstva. Številčno je bilo partizanov v Italiji veliko več. Ocenjuje se, da jih je bilo pozimi 1943/44 od 10.000 do 15.000, ob osvoboditvi pa je to število naraslo na 250.000.

Hipotezo lahko v celoti potrdim, saj sta odporniški gibanji Slovenije in Italije uspeli razviti polno politično in vojaško strukturo.

Tudi konec odporništvaja z razpustitvijo partizanskih enot je potekal različno v obeh državah. V Sloveniji je že medvojna propaganda predvidevala ustanavljanje partizanske vojske kot zametka nacionalne armade. Ta ideja pa ni bila uresničena, saj je razvoj NOV in PO Jugoslavije tekel v smeri uveljavljanja vedno bolj hierarhične organizacije s centrom v Vrhovnem štabu. Z ustanovitvijo IV. armade 2. marca 1945 je postalo jasno, kako bo urejena vojaška organizacija. V IV. armado sta bila vključena VII. in kasneje tudi IX. korpus, 14. divizija pa v III. armado. S tako ureditvijo IV. armade je »vodstvo slovenskega narodnoosvobodilnega gibanja izgubilo še upanje v oblikovanje armade v okviru NOV in POJ, ki bi jo sestavljale enote NOV in POS, nacionalno večinsko slovenske«. Po načrtu za prehod v mirnodobno sestavo so operativne enote Glavnega štaba JA za Slovenijo prešle pod poveljstvo armad. V njegovi pristojnosti pa je ostala vojaškoteritorialna organizacija. Maja 1945 je bil izdan še odlok o ukinitvi Glavnega štaba JA za Slovenijo, tako je območje

Slovenije, Slovenskega primorja in Istre prešlo pod teritorialno pristojnost IV. armade (Guštin 1999: 169–185).

V Italiji je dogovor med zavezniki in Bonomijevo vlado predvideval, da se po osvoboditvi severne Italije prevzeme avtoriteta, ki so jo do tedaj imeli Narodnoosvobodilni odbori (CLN) in poveljstva CVL. Ko so britansko-ameriške enote vkorakale v mesta severne Italije, so bila ta že osvobojena, v njih pa so že delovali organi CLN. Da bi se situacija v Italiji normalizirala oziroma, da bi razorožili in razpustili enote partizanske vojske, so se zavezniki obrnili na poveljstva CVL, ki so dejansko nadzorovala partizanske enote. Preden so v večjih centrih severne Italije partizani začeli z demobilizacijo in predajo orožja zaveznikom, so se vse partizanske enote udeležile parad.

Glavno poveljstvo CVL je bilo razpuščeno 15. junija 1945, njegovo delo pa je dokončal poseben urad za razpustitev partizanskih enot. Istočasno so bila ukinjena tudi pokrajinska, območna poveljstva ter poveljstva formacij. Ti uradi, ki so bili tudi zadnji organi partizanskega gibanja, so v naslednjih mesecih poskrbeli za demobilizirane partizane. Dodeljena jim je bila finančna pomoč ter pomoč pri iskanju zaposlitve. Nekateri od demobiliziranih partizanov so bili sprejeti v policijske enote, nekaj jih je bilo rekrutiranih v novo italijansko vojsko, nekaterim pa so zagotovili delo v civilni sferi (Rochat 1972: 585–646).

12. VIRI

- Babič, Manojlo in Miroslav Luštek (1969): *Tankisti prekomorci*. Nova Gorica: Soča.
- Battaglia, Roberto (1971): *Odporniško gibanje v Italiji*. Ljubljana: Zavod Borec.
- Bendiscioli, Mario (1974): *Antifascismo e resistenza*. Roma: Studium.
- Bianco, Dante Livio (1974): *Guerra partigiana*. Torino: Einaudi.
- Bocca, Giorgio (1966): *Storia dell'Italia partigiana*. Bari: Editori Laterza.
- Bonomi, Ivano (1947): *Diario di un anno, 2 giugno 1943–10 giugno 1944*. Milano: Garzanti.
- Catalano, Franco (1975): *Storia del comitato di liberazione nazionale alta Italia*. Milano: Bompiani.
- Cerar Srečko in Gracijan Škrk (1992): *Gradili smo: Inženirska (gradbena) brigada 7. korpusa slovenske narodnoosvobodilne vojske. Odbor Skupnosti borcev Inženirske (gradbene) brigade 7. korpusa slovenske narodnoosvobodilne vojske*. Ljubljana: Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije.
- De Luna, Giovanni (1985): *Le formazioni GL nella Resistenza: documenti settembre 1943 – aprile 1945*. Milano: Franco Angeli.
- *Dizionario della Resistenza I, Storia e geografia della liberazione 2000*. Torino: Einaudi.
- *Dizionario della Resistenza II, Luoghi, formazioni, protagonisti 2001*. Torino: Einaudi.
- Dolenc, Milan (1975): *Veterinarska služba v NOB na Slovenskem*. Ljubljana: Partizanska knjiga.
- *Enciclopedia dell'antifascismo e della Resistenza I* 1968. Milano: La Pietra.
- *Enciclopedia dell'antifascismo e della Resistenza II* 1971. Milano: La Pietra.
- *Enciklopedija Slovenije* 1994. 8. knjiga. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Ferenc Tone (1987): *Ljudska oblast na Slovenskem*. 1 knjiga. Ljubljana: Borec.
- Guštin, Damijan (1999): Komanda Slovenije. V Zdenko Čepič, Dušan Nečak in Miroslav Stiplovšek (ur.): *Mikužev zbornik*, 169–185. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete.
- Guštin, Damijan (1999a): Slovenske vojske v prelomnih obdobjih 1918–1919 in 1941–1945. V Zdenko Čepič (ur.): *Preteklost sodobnosti*, 141–142. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino.
- Jan, Ivan (1980): *Kokrški odred*. 1. knjiga. Ljubljana: Partizanska knjiga.

- Kladnik, Tomaž (2006): *Slovenska partizanska in domobranska vojska: od ustanovitve do konca 2. svetovne vojne*. Ljubljana: Defensor.
- Klanjšček, Zdravko, Tone Ferenc, Ivan Ferlež, Metod Mikuž, Alenka Nedog, Jože Novak, Miroslav Stepančič in Miroslav Stiplovšek (1976): *Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941–1945*. Ljubljana: Vojaški zgodovinski inštitut jugoslovanske ljudske armade in inštitut za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani.
- Klanjšček, Zdravko (1982): *Oris narodnoosvobodilne vojne na Slovenskem: 1941–1945*. Ljubljana: Partizanska knjiga.
- Klanjšček, Zdravko (1989): *Pregled narodnoosvobodilne vojne 1941–1945 na Slovenskem*. Ljubljana: Knjižnica NOV in POS 54.
- *Kliče glavni štab* 1972. Ljubljana: Združeno PTT podjetje.
- Krivic, Vladimir (1961): *Ljubljana v ilegali*. 2. knjiga. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Krivic, Vladimir (1967): *Ljubljana v ilegali*. 3. knjiga. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Lah, Borivoj-Boris (1985): *Artilerija 9. korpusa*. Ljubljana: Partizanska knjiga.
- Lah, Borivoj-Boris (1975): *Prva slovenska artilerijska brigada*. Ljubljana: Partizanska knjiga.
- Mikuž, Metod (1960): *Pregled zgodovine NOB v Sloveniji*. 1. knjiga. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Mikuž, Metod (1967): *Oris partizanske sanitete na slovenskem*. Ljubljana: Borec.
- Peli, Santo (2004): *La Resistenza in Italia: storia e critica*. Torino: Einaudi.
- Petelin, Stanko (1985): *Enaintrideseta divizija*. Ljubljana: Založba Borec in Partizanska knjiga.
- Pietra, Italo (1949): *La Resistenza Italiana*. Milano: Alfieri & Lacroix.
- Rochat, Giorgio (1972): *Atti del Comando generale del Corpo volontari della libertà (giugno 1944 – aprile 1945)*. Milano: Franco Angeli Editore.
- Salvadori, Massimo (1955): *Storia della resistenza italiana*. Venezia: Neri Pozza Editore.
- Secchia Pietro in Filippo Frassati (1965): *Storia della Resistenza I*. Roma: Editori Riuniti.
- *Slovar slovenskega knjižnega jezika* 2005. Ljubljana: DZS.
- *Slovenska novejša zgodovina 1848–1992* 2005. Ljubljana: Mladinska knjiga.

- Spriano, Paolo (1975): *Storia del Partito comunista italiano*. Torino: Giulio Einaudi editore.
- *Storia della seconda guerra mondiale VI 1967*. Milano: Rizzoli.
- Šiftar, Vanek (1972): *Razvoj ljudske oblasti med NOB v Jugoslaviji: izbrani dokumenti*. Maribor: Obzorja.
- Štukelj, Polde (1993): *Šolanje za zmago*. Ljubljana: Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije.
- Švajncer, J. Janez (1996): *Vojna zgodovina*. Ljubljana: Uprava za razvoj MORS.
- Zakonjšek, Rado (1985): *Partizanski kurirji*. Ljubljana.
- *Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov*, del VI, knjiga 16, 1981 Ljubljana: Partizanska knjiga.
- *Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov*, del VI, knjiga 17, 1986 Ljubljana: Partizanska knjiga.